

HÁSKÓLI ÍSLANDS

RANNSÓKNASETUR Í
BARNA- OG FJÖLSKYLDUVERND

Rannsókn á ofbeldi gegn konum

Viðbrögð félagsþjónustu og barnaverndar

Anni G. Haugen

Rannsóknarsetur í barna- og fjölskylduvernd
Unnið fyrir félags- og tryggingamálaráðuneytið

Október 2009

Formáli félags- og tryggingamálaráðuneytis í rannsókninni um félagsþjónustu og barnavernd.

Rannsókn þessi er þáttur í aðgerðaáætlun stjórnvalda gegn ofbeldi karla gegn konum. Aðgerðaáætlunin var unnin af samráðsnefnd dóms- og kirkjumálaráðuneytis, félagsmálaráðuneytis, heilbrigðisráðuneytis og Sambands íslenskra sveitarfélaga. Áætlunin var samþykkt í ríkisstjórn í september 2006.

Einn liður í aðgerðaáætluninni er rannsókn á ofbeldi karla gegn konum. Félags- og tryggingamálaráðuneytið er ábyrgðaraðili þeirrar rannsóknar.

Rannsóknin skiptist í sex hluta, símakönnun annars vegar og rannsókn hjá félagsþjónustu og barnavernd, grunnskólum, heilbrigðisþjónustu, lögreglu og félagasamtökum hins vegar.

Þessi hluti rannsóknarinnar tekur til félagsþjónustu og barnaverndar. Undirbúningur rannsóknarinnar fór fram í félags- og tryggingamálaráðuneyti með ráðgjöf Hildigunnar Ólafsdóttur afbrotafræðings. Rannsóknin var framkvæmd af Rannsóknasetri í barna- og fjölskylduvernd í Háskóla Íslands undir stjórn Anni G. Haugen, lektors við Háskóla Íslands. Fjölmarginir aðrir komu að rannsókninni og ber að þakka þeim sérstaklega. Fyrst ber að nefna viðmælendur sem allir voru reiðubúnir til að verja tíma sínum í að svara spurningum um heimilisofbeldi. Spyrlunum er þakkað fyrir sinn þátt og Arndísi Tómasdóttur nemenda í M.A.-námi í félagsráðgjöf fyrir að skrá flest viðtölin. Jóhanna Rósa Arnardóttir las handrit og Þorvaldur Kristinsson próförk.

Niðurstöður sem hér birtast veita mikilvægar upplýsingar um að hvaða leyti mál er varða ofbeldi karla til konum í nánum samböndum koma til kasta félagsþjónustu og barnaverndar og hver úrræðin eru. Þær upplýsingar geta síðan orðið grundvöllur að frekari aðgerðum félagsþjónustu og barnaverndar á þessum vettvangi.

Útdráttur

Í rannsókninni var rætt við starfsmenn hjá félagsþjónustu og barnavernd í nýu sveitarfélögum á landinu. Markmiðið var að fá yfirlit yfir á hvern hátt þessar stofnanir bregðast við þegar kona leitar aðstoðar vegna heimilisofbeldis og fá fram hugmyndir til úrbóta á þjónustunni.

Helstu niðurstöður rannsóknarinnar eru:

- Börn virðast oftast vera forsenda fyrir beiðni um aðstoð frá félagsþjónustu og ekki er algengt að barnlausar konur leiti aðstoðar. Tilvist barna á heimili er einnig ástæða tilkynninga í þessum málaflokki.
- Skráning mála er varða heimilisofbeldi er ábótavant og ekki hægt að kalla fram upplýsingar um fjölda kvenna sem leita aðstoðar vegna þess.
- Takmarkaðar upplýsingar liggja fyrir um ofbeldi gegn viðkvæmum hópum kvenna, þ.e. gömlum konum, konur af erlendum uppruna og fötluðum konum.
- Kvennaathvarfið er talið mikilvægasti samstarfsaðili í málum sem tengjast heimilisofbeldi og mikið traust borið til starfsmanna þess.
- Talið er að andlegt ofbeldi í garð kvenna hafi aukist á síðustu árum en erfitt getur verið að nálgast þau mál og veita konunum nauðsynlega aðstoð.
- Sérstakt tillit er tekið til stöðu barna á heimili þegar mál sem tengjast heimilisofbeldi koma upp og veita þeim stuðning.
- Margir viðmælenda telja að þegar leitað er aðstoðar vegna heimilisofbeldis tengist það í flestum tilvikum áfengisneyslu.
- Þörf er á aukinni þekkingu og fræðslu um heimilisofbeldi bæði til starfsmanna sem sinna ráðgjöf hjá félagsþjónustu og barnavernd en einnig hjá starfsmönnum heimaþjónustu og heimahjúkrunar auk samstarfsaðila eins og starfsmanna leikskóla og lögreglu.

Efni

1 Inngangur	6
2 Rannsóknin	6
2.1 Þátttakendur	6
2.2 Aðferð	9
3 Núverandi þjónusta og tillögur viðmælenda til úrbóta.....	9
3.1 Skráning	9
3.2 Ofbeldi gegn viðkvæmum hópum kvenna	12
3.2.1 Aldraðar konur	12
3.2.2 Fatlaðar konur	12
3.2.3 Konur af erlendum uppruna	12
3.3 Þjónusta og úrræði.....	13
3.4 Samstarf við aðra	16
3.5 Breytingar á skráningu.....	17
3.6 Óskir um símenntun og þekkingu	18
3.7 Tillögur til úrbóta	18
4 Starfsaðferðir, úrræði og hugmyndir einstakra stofnana.....	20
4.1 Barnaverndarstofa	20
4.2 Barnavernd Reykjavíkur	23
4.3 Reykjanesbær	26
4.4 Barnavernd Eyjafjarðar	28
4.5 Reykjavík	30
4.5.1 Þjónustumiðstöðin í Breiðholti	30
4.5.2 Þjónustumiðstöð Vesturbæjar, Vesturgarður	33
4.5.3 Þjónustumiðstöð Miðborgar og Hlíða	35
4.5.4 Þjónustumiðstöð Laugardals og Háaleitis	37
4.6 Reykjanesbær	41
4.7 Ísafjarðarbær	44
4.8 Húnaþing vestra	47
4.9 Akureyri	48

4.10 Norðurþing	51
4.11 Fjarðabyggð	53
4.12 Mýrdalshreppur	55
4.13 Vestmannaeyjar	56
5. Niðurstöður	60
5.1 Börn oft forsenda fyrir beiðni um aðstoð eða tilkynningu	60
5.2 Skortur á skráningu	60
5.3 Viðkvæmir hópar	61
5.4 Miklar væntingar til Kvennaathvarfsins	62
5.5 Ólíkar tegundir ofbeldis	63
5.6 Staða barna	63
5.7 Ofbeldi tengt áfengis- og fíkniefnaneyslu	63
5.8 Þekking á málaflokknum og fræðsla	64
Viðauki I	65
Viðauki II	69
Heimildir	75

1 Inngangur

Í september 2006 samþykkti ríkisstjórnin aðgerðaráætlun um ofbeldi gegn konum. Meginmarkmið áætlunarinnar er að vinna gegn ofbeldi á heimilum og kynferðislegu ofbeldi sem beinist að konum og börnum svo og að bæta aðbúnað þeirra sem orðið hafa fyrir ofbeldi eða eru í áhættuhópi.

Vitað er að hluti þeirra kvenna sem verða fyrir ofbeldi leita til félagsþjónustunnar eftir aðstoð, og barnaverndarnefndir sinna oft og tíðum börnum sem búa við heimilisofbeldi. Til þessa hafa ekki legið fyrir upplýsingar um það hve margar þessar konur eru, hvernig aðstæður þeirra eru, á hvern hátt félagsþjónustan hefur aðstoðað þær og síðast en ekki síst hvort sérstaklega sé hugað að aðstæðum barna sem búa við ofbeldi á heimilum sínum. Til að afla upplýsinga um þessi atriði óskaði ráðuneytið eftir að RBF tæki að sér að framkvæma rannsókn til að safna þessum upplýsingum. Þorgerði Benediktsdóttur var falið að hafa umsjón með rannsókninni fyrir hönd ráðuneytisins, en Anni G. Haugen, lektor í félagsráðgjafardeild við Háskóla Íslands fyrir hönd RBF.

Skýrslunni er skipt í fimm kafla. Á eftir inngangi og lýsingu á rannsókninni er í 3. kafla skýrslunnar samantekt úr viðtölunum og kynning á þeim tillögum til úrbóta sem þar komu fram. Í 4. kafla er gerð grein fyrir viðtölunum sem tekin voru svo að unnt er að fá mynd af málaflokknum á hinum ólíku stöðum sem þátt tóku í rannsókninni. Fyrst er gerð grein fyrir því hvernig þessi mál snúa að barnavernd. Á þeim stöðum þar sem barnaverndarmál og félagsþjónusta eru aðskilin og ekki unnin af sömu starfsmönnum er fjallað um það sérstaklega. Síðan er fjallað um aðkomu félagsþjónustu að málaflokknum. Í 5. kafla er að lokum fjallað um niðurstöður.

2 Rannsóknin

2.1 Þátttakendur

Leitað var til yfirmanna félags- og velferðarþjónustu svo og barnaverndar í níu sveitarfélögum og óskað eftir þátttöku þeirra eða starfsmanna þeirra í rannsókninni. Val á

sveitarfélögum miðaðist við það að afla upplýsinga bæði frá þéttbýlis- og dreifbýlis-svæðum, stöðum þar sem uppbygging er mikil og þar sem ákveðinnar hnignunar hefur gætt svo og stöðum þar sem uppbygging félagsþjónustu og barnaverndar er með ólíku sniði. Skipulag þjónustunnar ræðst að hluta til af sérstöðu hvers svæðis. Nánari upplýsingar um sveitarfélögin er að finna í Viðauka I. Að auki var rætt við forstöðumann Barnaverndarstofu.

Hér verður gerð stutt grein fyrir skipulagi félagsþjónustu og barnaverndar í þeim sveitarfélögum sem skoðuð voru.

Reykjavík: Í Reykjavík ber Velferðarsvið ábyrgð á stefnumótun í velferðarmálum í umboði Velferðarráðs. Velferðarsvið sér um rekstur sex þjónustumiðstöðva auk Barnaverndar Reykjavíkur, heimahjúkrunar o.fl. Þjónustumiðstöðvarnar sinna m.a. þjónustu við einstaklinga svo sem fjárhagsaðstoð auk þess sem veitt er félagsleg ráðgjöf. Sérstök barnaverndarnefnd ber ábyrgð á starfi Barnaverndar. Rætt var við starfsmenn á þjónustumiðstöðvum Miðborgar og Hlíða, Laugardals og Háaleitis, Breiðholts, Vesturbæjar og Barnavernd Reykjavíkur (Reykjavíkurborg e.d.).

Reykjanesbær: Fjölskyldu- og félagsþjónusta Reykjanesbæjar sér um framkvæmd félagsþjónustu sveitarfélagsins. Fjölskyldu- og félagsmálaráð starfar samkvæmt lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga, lögum um húsaleigubætur, lögum um málefni aldraðra og fatlaðra o.fl. Barnaverndarnefnd starfar samkvæmt barnaverndarlögum og sérstök deild sinnir þeim málaflokki eingöngu (Reykjanesbær e.d.).

Ísafjörður: Skóla- og fjölskylduskrifstofa Ísafjarðarbæjar sér um framkvæmd félagslegrar þjónustu á Ísafirði undir stjórn félagsmálanefndar. Sérstök barnaverndarnefnd ber ábyrgð á vinnslu barnaverndarmála, en þjónustusvæði hennar er Ísafjarðarbær, Bolungavíkurkaupstaður og Súðavíkurhreppur (Ísafjarðarbær e.d.).

Húnaþing vestra: Aðsetur félagsþjónustunnar í Húnaþingi vestra er á Hvammstanga. Stofnunin sinnir einnig málefnum fatlaðra undir stjórn félagsmálaráðs. Sameiginleg

barnaverndarnefnd er fyrir Húnaþing vestra og Héraðsnefnd Strandasýslu (Húnaþing vestra e.d.).

Akureyri: Fjölskyldudeild Akureyrar veitir m.a. félagslega þjónustu og sérstök deild sinnir barnaverndarmálum. Auk þess að sinna íbúum Akureyrar er samningur um þjónustu við nágrannasveitarfélögin, Arnarneshrepp, Eyjafjarðarsveit, Grýtubakkahrepp, Hörgárbyggð og Svalbarðstrandarhrepp um ráðgjafarþjónustu. Þá er fötluðum íbúum Dalvíkurbyggðar, Grímseyjar og Ólafsjarðar veitt sérhæfð aðstoð á grundvelli þjónustusamnings (Akureyri e.d.).

Norðurþing: Félagþjónusta Norðurþings veitir félagslega þjónustu og sinnir barnaverndarmálum á svæðinu undir stjórn félagsmála- og barnaverndarnefndar Þingeyinga. Þjónustan er staðsett á skrifstofu félags- og skólaþjónustu Þingeyinga (Norðurþing e.d.).

Fjarðabyggð: Félagþjónustusvið Fjarðabyggðar veitir félagslega þjónustu og sinnir barnaverndarmálum undir stjórn félagsmálaráðs Fjarðabyggðar (Fjarðabyggð e.d.).

Mýrdalshreppur: Mýrdalshreppur tekur þátt í samstarfsverkefni Ásahrepps, Rangárþings ytra, Rangárþings eystra og Skaftárhrepps um Félagþjónustu Rangárvalla- og Vestur-Skaftafellssýslu þar sem sinnt er félagslegri þjónustu og barnavernd. Þessi sveitarfélög hafa rekið sameiginlega félagsmálanefnd frá því í júní 2007. Áður höfðu sömu sveitarfélag unnið saman að barnaverndarmálum og enn eru málaflokkarnir aðskildir þannig að bæði eru starfandi barnaverndar- og félagsmálanefnd Rangárvalla- og Vestur-Skaftafellssýslu (Rangárþing eystra e.d.).

Vestmannaeyjar: Félagleg þjónusta og barnavernd er veitt af fjölskyldu- og fræðslusviði Vestmannaeyja sem starfar í umboði fræðslu- og menningarráðs og fjölskyldu- og tómstundaráðs (Vestmannaeyjar, e.d.).

2.2 Aðferð

Leitað var til yfirmanna félags- og velferðarþjónustu svo og barnaverndar í ofangreindum sveitarfélögum og óskað eftir upplýsingum frá lykilstarfsmönnum um það á hvern hátt viðkomandi stofnun skráði, fjallaði um og aðstoðaði konur sem beittar hefðu verið heimilisofbeldi og leituðu eftir aðstoð eða var vísað til stofnunarinnar af öðrum. Allir þeir sem leitað var til voru tilbúnir að taka þátt í rannsókninni. Viðtölin fóru fram á tímabilinu nóvember 2008 til janúar 2009 og spyrjar voru félagsráðgjafarnir Sigrún Karlsdóttir, Guðrún Söderholm, Guðný Hildur Magnúsdóttir og Anni G. Haugen. Notast var við ákveðinn viðtalsramma en jafnframt reynt að tryggja að sérstaða hvers staðar kæmi fram. Viðtölin voru hljóðrituð og síðan afrituð og greind. Arndís Tómasdóttir, MA-nemi í félagsráðgjöf, aðstoðaði við afritun og greiningu. Viðtalsrammann er að finna í Viðauka II.

Þau sjónarmið og upplýsingar sem fram koma í þessari skýrslu byggjast á þeim svörum sem fengust úr viðtölunum og gefa þau góða heildarmynd af starfsemi sveitarfélaga í landinu þó ekki sé hægt að alhæfa um niðurstöðurnar yfir á önnur sveitarfélög. Engu að síður er hér að finna gagnlegt yfirlit yfir stöðu þessara mála á þeim stöðum sem þátt tóku í rannsókninni. Niðurstöðurnar eiga að geta gefið allskýrar leiðbeiningar um vinnubrögð og áherslur í málaflöknum.

3 Núverandi þjónusta og tillögur viðmælenda til úrbóta

3.1 Skráning

Þær stofnanir félagsþjónustu sem rætt var við skrá ekki mál er varða heimilisofbeldi á markvissan hátt. Upplýsingar um ofbeldið er að finna í dagálum, en ekki er hægt að kalla þær fram á einfaldan hátt og tölur um heimilisofbeldi koma ekki fram í ársskýrslum stofnananna. Á nokkrum stöðum utan Reykjavíkur var á það minnst að erfitt hefði reynst að finna tölvukerfi sem hentaði vel skráningu mála í félagsþjónustu. Á einum stað er verið að taka upp nýtt tölvukerfi og þá er vonast til að unnt verði að skrá málin betur. Þá var þess getið á nokkrum stöðum að skráningu mála væri stundum ábótavant þar sem

starfsmenn hefðu mikið að gera og létu stundum verkefni eins og skrif í dagála sitja á hakanum.

Konur virðast sjaldan leita til félagsþjónustunnar vegna ofbeldis en leita þangað aftur á móti til að óska eftir aðstoð varðandi ýmis praktísk mál sem t.d. tengjast rétti til fjárhagsaðstoðar eða húsaleigubóta ellegar möguleika á að fá húsnæði á vegum sveitarfélagsins. Þegar farið er að ræða við viðkomandi konu og myndast hefur ákveðið traust milli starfsmanns og konunnar koma upplýsingar um ofbeldi síðan fram. Oftar en ekki er konan þá búin að koma sér út úr ofbeldissambandinu. Í þeim tilvikum þegar kona leitar aðstoðar vegna ofbeldis eru oftast börn á heimilinu og málin þá í mörgum tilvikum unnin sem barnaverndarmál.

Hvergi er það regla að spyrja sérstaklega um ofbeldi þegar konur koma og leita aðstoðar, heldur er hvert mál metið sjálfstætt. Ef einhver vísbending um ofbeldi kemur fram í frásögn konu eða framkomu er spurt um það sérstaklega. Á einum stað var tekið fram að starfsmenn vildu mæta fólki með það erindi sem það sjálft kemur með og því væri ekki spurt. Á öðrum stað var nefnt að nú væri oftar en ekki spurt um ofbeldi og að það væri orðið auðveldara en áður þar sem konur bregðast nú orðið ekki eins illa við spurningunni og fyrr. Fyrir kemur að upplýsingar um ofbeldi koma fram í ólíkum stuðningshópum sem konan tekur þátt í svo sem í geðræktar- og sjálfstyrkingarhópum.

Ýmsir aðilar hafa samband við félagsþjónustuna vegna ofbeldismála. Þar má til dæmis nefna Kvennaathvarfið sem hefur stundum samband til að óska eftir viðtali og aðstoð fyrir konu sem dvelur þar, en þær beiðnir virðast oftast snúa að praktískum málum. Þá virðast ættingjar, nágrannar og aðrir stundum hafa samband vegna fatlaðra kvenna.

Lítil breyting virðist hafa orðið á skráningu mála á undanförunum árum á þeim stöðum sem úttektin náði til. Með hliðsjón af því sem að framan segir myndi skráning mála út frá ástæðu komu ekki segja til um fjölda þeirra kvenna sem búa við heimilisofbeldi.

Skráning barnaverndarmála virðist að sumu leyti skipulegri en skráning mála sem unnin eru á grundvelli félagsþjónustulaga. Þegar tilkynningar berast eru þær flokkaðar eftir ákveðnu kerfi sem Barnaverndarstofa kom á fót árið 2005 og kallast Skilgreiningar og flokkun (SOF). Ofbeldi sem snýr beint að barninu er skráð sem líkamlegt, andlegt eða kynferðislegt ofbeldi. Verði barn beint eða óbeint vitni að ofbeldi milli foreldra, er það skráð sem tilfinningalegt/sálrænt ofbeldi. Sá flokkur rúmar hins vegar ýmis önnur atriði þannig að talning á þessum tilkynningum gefur ekki rétta mynd af fjölda tilkynninga er varða börn sem búa við heimilisofbeldi. Í mörgum tilvikum er það hins vegar ekki fyrir en við könnun málsins að í ljós kemur að barnið býr við aðstæður þar sem það verður vitni að ofbeldi milli foreldra. Þær upplýsingar eru eingöngu skráðar í dagál eða greinargerðir og birtast ekki í ársskýrslum.

Á nokkrum stöðum er alltaf eða oftast spurt um heimilisofbeldi þegar verið er að kanna mál. Á flestum stöðunum er þetta hins vegar ekki regla og aðeins spurt um ofbeldi ef eitthvað gefur tilefni til þess. Nefnt var á einum stað að við könnun mála væri meðalhöfsreglunnar gætt og könnun því ekki umfangsmeiri en tilefni gefst til hverju sinni.

Tölur um fjölda þeirra barna sem búa við heimilisofbeldi og barnaverndarnefnd hefur afskipti af er því óljós. Í málsskjöllum á einnig að vera hægt að lesa hvaða stuðningsúrræði barnið og fjölskylda þess hefur fengið, en grunur leikur á að einhver vanhöld séu á þeirri skráningu. Barnaverndarstofa hefur nú tekið upp breytt form á skráningu mála, bæði í sískráningu mála þar sem nefndirnar senda Barnaverndarstofu upplýsingar um fjölda tilkynninga á þriggja mánaða fresti og á skráningarblaði sem nefndirnar nota til að skrá niður upplýsingar þegar tilkynningar berast. Þar er nú sérstakur dálkur sem merkja á við, búi barnið við heimilisofbeldi. Þetta fyrirkomulag gildir frá og með árinu 2009.

Skráning á ástæðum tilkynninga mun hins vegar ekki gefa nákvæmar tölur um fjölda þeirra barna sem búa við heimilisofbeldi, því eins og áður hefur komið fram eru þetta oft upplýsingar sem koma í ljós við vinnslu málsins og eru þá skráðar í dagál. Hér er

mikilvægt að undirstrika að skráning í barnavernd er skráning sem snýr að börnunum, ekki skráning um aðstæður foreldra.

3. 2 Ofbeldi gegn viðkvæmum hópum kvenna

3.2.1 Aldraðar konur

Í viðtölunum var sérstaklega spurt um ofbeldi nákominna gegn öldruðum konum. Á þremur stöðum kom fram að vitað væri um slík tilvik og alls staðar var nefnt að mjög erfitt væri að komast að þeim málum. Aldraðir kæmu ekki oft til félagsþjónustunnar, sú aðstoð sem þeir fá er einkum heimilishjálp eða heimahjúkrun og flestir eru jafnframt mjög háðir ættingjum sínum. Í Reykjavík eru starfsmenn með afmörkuð verkefni og hafa því ekki alltaf yfirsýn yfir allan málaflokkinn og þeir sem rætt var við höfðu því ekki í öllum tilvikum upplýsingar um mál er varðaði aldraða. Í einhverjum tilvikum hafa mál af þessu tagi verið leyst á þann hátt að hjónin hafa fengið vist á stofnun. Fram kom að haldin hefði verið ráðstefna þar sem eitt af umfjöllunaratriðunum hefði verið ofbeldi gegn öldruðum og í framhaldi af því nefnt að meðvitund um slíkt ofbeldi ætti því að vera til staðar í starfshópnum.

3.2.2 Fatlaðar konur

Á nokkrum stöðum höfðu komið upp tilvik þar sem fatlaðar konur höfðu sætt heimilisofbeldi. Einnig kom fram á einum stað að ættingjar fatlaðra kvenna hefðu haft samband og lýst yfir áhyggjum vegna mögulegs ofbeldis. Starfsmenn töldu að mjög erfitt væri að komast að þessum málum þar sem þessar konur hefðu stundum ekki skilning á því að ofbeldið væri ekki eðlilegur hluti af sambúðinni. Starfsmönnum fannst mjög sárt að horfa á eftir þessum konum snúa aftur til sambýlismannsins eða eiginmannsins og á einum stað var lagt til að sérstakur trúnaðarmaður yrði skipaður fyrir þessar konur sem gæti náð betur til þeirra en starfsmönnum félagsþjónustunnar fannst þeir gera.

3.2.3 Konur af erlendum uppruna

Þegar spurt var um breytingar á ofbeldi á síðustu árum kom fram að fjölgun hefði orðið í hópi kvenna af erlendum uppruna sem leituðu aðstoðar vegna ofbeldis, bæði andlegs og

líkamlegs. Á tveimur stöðum var tekið fram að mjög fáar erlendar konur byggju á svæðinu og ekki hefðu komið upp ofbeldismál er tengdust þeim. Á nokkrum stöðum var nefnt að erlendar konur leituðu sjaldan eftir aðstoð og að ástæðan væri et til vill sú að hafi þær fengið fjárhagsaðstoð getur það haft áhrif á möguleika þeirra til að öðlast íslenskan ríkisborgararétt. Á einum stað hafði verið reynt að koma til þeirra upplýsingum um réttindi, t.d. um félagslega ráðgjöf í gegnum Alþjóðahús. Á öðrum stað kom fram að erlendar konur leita ef til vill frekar eftir aðstoð en íslenskar konur því að þær eiga oft og tíðum færri vini eða ættingja sem þær geta leitað til auk þess sem þær þekkja síður réttindi sín. Margir starfsmannanna sem rætt var við lýstu yfir áhyggjum vegna þessa hóps og nefndu dæmi þar sem þessar konur hefðu verið beittar ýmiss konar ofbeldi svo sem andlegu, líkamlegu, kynferðislegu og efnahagslegu. Nefnt var að eftir mjög alvarlegt ofbeldismál, sem upp kom fyrir nokkrum árum, hefðu bæði félagsþjónustan og lögregla endurskoðað starfsaðferðir sínar í þessum málum.

Fram kom í nokkrum viðtölum að erlendu konurnar kæmu stundum frá menningarsvæðum þar sem viðhorf til ofbeldis virtist vera annað en hér á landi og þetta ætti einnig við um líkamlegar refsingar barna. Starfsmenn virðast oft eiga erfitt með að nálgast þessi mál þar sem taka þarf tillit til ólíkrar menningar um leið og leitast er við að leiðbeina fólki um aðrar uppeldisaðferðir og koma því til skila að líkamlegar refsingar séu ekki viðurkenndar hér á landi.

Notkun túlka virtist almenn á þeim stöðum þar sem mál af þessu tagi höfðu verið til meðferðar, en jafnframt var undirstrikað hve mikilvægt það væri að starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar hefðu þjálfun í að nýta sér aðstoð túlka.

3.3 Þjónusta og úrræði

Eins og áður hefur komið fram virðast konur sem beittar eru heimilisofbeldi fyrst og fremst leita til félagsþjónustunnar til að fá ráð og aðstoð við hagnýt vandamál eins og rétt til fjárhagsaðstoðar, húsnæðis eða húsaleigubóta. Í þessum tilvikum er konan stundum að undirbúa sambúðarslit eða er flutt frá ofbeldismanninum. Aðstoð sem veitt er getur verið

aðstoð við húsnæði, hvort heldur er húsnæði á vegum sveitarfélagsins á almennum markaði eða hjá félagasamtökum auk fjárhagsaðstoðar og húsaleigubóta. Á öllum stöðunum gat félagsþjónustan boðið upp á viðtöl, bæði hjá félagsráðgjöfum og sálfræðingum, ýmist á stofnuninni eða utan hennar. Í nokkrum sveitarfélögum starfa einnig hópar sem hægt er að bjóða konunum að taka þátt í svo sem sjálfstyrkingar- og geðræktarhópar. Á einum stað var nefnt að hópastarf sem í boði hefði verið fyrir konur sem beittar höfðu verið kynferðislegu ofbeldi mætti einnig bjóða konum sem orðið hafa fyrir annars konar ofbeldi og jafnvel börnum. Eitt af því sem getur takmarkað möguleika á viðtölum á minni stöðunum er skortur á fagmönnum á staðnum og það kostar bæði talsvert fé, umstang og tíma að leita til Reykjavíkur, auk þess sem því fylgir talsverður kostnaður. Þessu er hins vegar mætt með því að nýta fagmenn sem koma reglulega á staðinn. Í Reykjavík var nefnt að hækka þyrfti þá upphæð sem einstaklingar fá til að greiða viðtöl hjá sérfræðingum utan stofnunarinnar.

Kvennaathverfið er úrræði sem allir staðirnir benda konum á og þá er sá kostnaður sem fylgir dvölinni þar greiddur. Nefnt var að fjarlægðin gæti haft jákvæða þýðingu þar sem konurnar ættu þá ekki á hættu að mæta ofbeldismanninum og einnig væri það tími sem nýttist til að taka á eigin vanlíðan, en aðrir töldu hins vegar að vegna fjarlægðar ættu konur erfitt með að nýta sér þjónustu Kvennaathvarfsins. Samstarf við Kvennaathvarfið var alls staðar talið mikilvægt, en viðmælendur höfðu ólíka skoðun á því hvort það væri kostur eða ókostur að það væri eingöngu í Reykjavík. Nefnt var að það gæti verið ákveðinn léttir fyrir viðkomandi konu að komast í burtu með börnin, en aðrir töldu það hins vegar mikinn ókost að þurfa að fara til Reykjavíkur og lögðu áherslu á að reynt væri að finna úrræði í heimabyggð. Á öllum stöðunum var talað um mikilvægi Kvennaathvarfsins og mikið traust borið til þess starfs sem þar fer fram.

Á stærri stöðunum virðast mál er varða heimilisofbeldi vera rædd á teymisfundi eða þá að fleiri en einn starfsmaður sinnir málinu þannig að hver og einn kemur að ólíkum þáttum þess. Margir nefndu að þetta væru flókin mál að fást við og að handleiðsla fyrir starfsmenn væri nauðsynleg. Alls staðar var nefnt að miklu máli skipti að hvert tilvik væri

skoðað fyrir sig svo að mögulegt væri að veita þann stuðning sem hægt er í samræmi við þörfina hverju sinni.

Barnaverndin nýtir flest þau úrræði sem félagsþjónustan hefur, auk þess að bjóða upp á úrræði sem bundin eru í barnaverndarlögum, svo sem stuðningsfjölskyldur og persónulega ráðgjafa fyrir börnin. Á einum stað var þó tekið fram að oft myndist fjölskyldum erfitt að fá einhvern stuðningsaðila inn á heimilið eins og í þeim tilvikum þegar tilsjónarmaður er fenginn til að aðstoða fjölskylduna. Á öllum stöðunum var lögð áhersla á að geta boðið konunni, og í sumum tilvikum börnunum, upp á viðtöl en misjafnt er hvort slíkur möguleiki er fyrir hendi. Á flestum stöðum utan Reykjavíkur var nefnt að skortur væri á fagfólki eins og sálfræðingum og félagsráðgjöfum til að sinna viðtölunum. Rétt eins og félagsþjónustan nýtir barnaverndin sér oft þjónustu sérfræðinga sem koma á staðinn reglulega, t.d. á vegum heilsugæslu eða skólaþjónustu, en það nýtist misjafnlega vel og verður stundum til þess að erfitt er að veita heildstæða og markvissa þjónustu.

Á nokkrum stöðum utan Reykjavíkur var tekið fram að oft væri auðveldara að finna úrræði og sníða það sérstaklega að þörfum viðkomandi barns og fjölskyldu á minni stöðum en þeim stærri. Kerfið væri minna í sniðum og bjargirnar nær, og vegna smæðar samfélagsins væri einnig þekking til staðar um ólíka aðila sem veitt gætu stuðning í málum viðkomandi fjölskyldu.

Alls staðar virðist lögð áhersla á það að þessi málaflökkur njóti ákveðins forgangs. Vinna í málum barnanna er fyrst og fremst metin út frá öryggi þeirra. Í þeim tilvikum þegar barn og móðir búa við ótryggar aðstæður er hægt að bregðast fljótt við og veita aðstoð til að koma þeim í öruggt skjól. Stundum er það með því að veita þeim aðstoð til að komast í Kvennaathvarfið, eða að komast til ættingja eða vina. Á meðan er svo unnið að því að finna fjölskyldunni varanlega lausn. Flest sveitarfélögin ráða yfir húsnæði sem hægt er að bjóða fjölskyldunni þegar í stað, en á öðrum stöðum er nokkurra mánaða eða jafnvel eins árs bið eftir slíku húsnæði. Aðstoð við að útvega húsnæði á almennum markaði verður

því oft lausnin. Á einum stað var nefndur sá möguleiki að óska eftir að ofbeldismaður væri fjarlægður af heimili og síðan nálgunarbanni.

Einn viðmælenda lagði áherslu á að það vantaði heildstæða þjónustu í málaflokknum. Þess væri dæmi að þegar barn væri að bíða eftir þjónustu frá heilbrigðiskerfinu veitti barnaverndin því engan stuðning meðan beðið væri.

3.4 Samstarf við aðra

Þau mál er varða heimilisofbeldi og berast félagsþjónustunni eða barnaverndinni koma flest frá lögreglu og flestir nefna lögreglu sem mikilvægasta samstarfsaðila í slíkum málum. Samstarfið er stundum í formi reglulegra samstarfsfunda en einnig kallar lögregla stundum til barnaverndarstarfsmenn til þess að fara með þeim inn á heimili í þeim tilvikum þegar börn eru á staðnum. Þannig virðist samstarfið oftast tengt börnunum og aðstoð sem veitt er vegna þeirra. Aðrir mikilvægir samstarfsaðilar eru skólar og leikskólar í þeim tilvikum þegar verið er að veita börnum ákveðinn stuðning svo og sjúkrahús og heilsugæsla. Samstarfið fer fram á sama hátt í þessum málaflokki og þegar um annars konar vanda barna er að ræða. Starfsmaður félagsþjónustunnar á stundum sæti í nemendaverndarráðum og víðast hvar hafa verið markvissar kynningar á störfum barnaverndarnefndar og tilkynningaskyldunni, sem síðan hefur leitt til þess að tilkynningum hefur fjölgað. Tengslanet konunnar virðist almennt ekki vera hluti af markvissum stuðningi, en ef konan þarf að yfirgefa heimili sitt er stundum athugað hvort hún geti farið tímabundið til ættingja eða vina.

Fram kom að eftir að verklagsreglur lögreglu tóku gildi árið 2005 hefði verklag og samvinna orðið betri í málaflokknum. Einnig var nefnt að með markvissri kynningu á barnaverndarstarfi við heilsugæslu og sjúkrahús hefði tilkynningum úr heilbrigðiskerfi fjölgað.

Eins og fram hefur komið er samstarf við Kvennaathvarfið mikilvægt. Samstarfið virðist fyrst og fremst vera í málum einstaklinga þannig að Kvennaathvarfið hefur samband við

félagsþjónustu/þjónustumiðstöð vegna konu sem hjá þeim dvelur og þarfnast t.d. fjárhagsaðstoðar eða húsnæðis. Í öðrum tilvikum bendir félagsþjónusta/þjónustumiðstöð eða barnavernd konu á að leita í Kvennaathvarfið til að komast í öruggt skjól eða til að fá ráð og leiðbeiningar. Fundir um málefni barnanna og kvennanna milli þessara aðila virðast ekki algengir. Hvergi kom fram að haldnir væru reglulegir samstarfsfundir um verklag eða stefnu í málaflokknum.

3.5 Breytingar á skráningu

Mikil breyting virðist hafa átt sér stað í skráningu mála með tilkomu skilgreiningar og flokkunarkerfis (SOF) Barnaverndarstarstofu árið 2005 eins og áður var nefnt. Kerfið virðist hafa leitt til þess að sjónum er nú frekar beint að börnunum og markvissari flokkun málanna fer fram sem síðan leiðir til betri yfirsýnar. Annað atriði sem virðist hafa skipt miklu máli eru „Verklagsreglur um meðferð og skráningu heimilisofbeldismála“ sem tóku gildi hjá lögreglu sama ár. Þær reglur eru taldar hafa leitt til þess að fleiri mál af þessu tagi berast nú barnaverndinni auk þess sem lögreglan vinnur nú að þessum málum með markvissari hætti. Önnur atriði sem virðast hafa skipt máli er fast samstarf barnaverndar við slysadeild og markviss kynning barnaverndarnefndar á starfi sínu og tilkynningaskyldu hjá helstu samstarfsaðilum svo sem skólum og leikskólum. Þetta hefur leitt til þess að tilkynnt er um fleiri mál sem tengjast heimilisofbeldi.

Á flestum stöðum er það ekki regla að spyrja um heimilisofbeldi við könnun mála en tekið fram að það væri gert ef einhver ástæða þætti til. Þetta er þó ekki algilt og á einum stað var t.d. nefnt að ætíð væri spurt um heimilisofbeldi þegar mál væri kannað. Á öðrum stað var tekið fram að nú væri mun auðveldara en fyrir nokkrum árum að spyrja þessarar spurningar, konur færu nú síður í vörn en áður fyrr. Á tveimur stöðum var bók Thelmu Ásdísardóttur, *Myndin af pabba*, talin hafa breytt miklu varðandi umræðuna, ekki bara í tengslum við kynferðislegt ofbeldi heldur einnig varðandi líkamlegt ofbeldi. Víða var tekið fram að heimilisofbeldi tengdist áfengisneyslu og því ástæða til að vera vakandi fyrir ofbeldi í þeim tilvikum. Þetta var bæði nefnt í tilvikum Íslendinga og útlendinga.

3.6 Óskir um símenntun og þekkingu

Almennt var talið að þekking á heimilisofbeldi væri mikil meðal starfsmanna félagsþjónustu og barnaverndar, en að þrátt fyrir það væri nauðsynlegt að auka þekkingu og símenntun. Flestir nefndu að þörf væri á fræðslu um áhrif þess á börn að alast upp við heimilisofbeldi eða þegar þau eru sjálf beitt beinu ofbeldi, t.d. hvaða áhrif ofbeldið hefði á geðtengslamyndun barnsins í frumbernsku. Einnig var nefnt að fræðslan þyrfti að beinast að því hvernig best væri að nálgast konur sem beittar eru ofbeldi, hvaða úrræði hentaði þeim best og hvernig best væri að mæta þörfum barnanna. Fræðslan þarf einnig að taka mið af ólíkum menningarlegum þáttum, bæði hvað varðar ólík viðhorf meðal Íslendinga, t.d. í þéttbýli og dreifbýli, og milli ólíkra menningarsvæða í heiminum, en þá getur verið nauðsynlegt nota túlka þegar rætt er við konurnar. Þá var talið að fræðslan þyrfti einnig að taka mið af þeirri skömm sem oft fylgdi heimilisofbeldi. Flestir töldu að fræðslan ætti að koma frá fagfólki og sérfræðingum og ósk kom fram um að þeir sem sinntu þessari fræðslu væru einnig aðilar sem daglega eru að fást við mál tengd ofbeldi, svo sem starfsmenn Kvennaathvarfsins.

Nefnt var að fræðsla gæti líka verið í formi náms á vegum Háskóla Íslands á svipaðan hátt og áður hefur verið boðið upp á hjá félagsráðgjafardeild varðandi aðra málaflokka. Á einum stað kom fram að sérþekkingu vanti hjá fulltrúum barnaverndarnefndar þannig að þeir ættu erfitt með að meta störf starfsmanna og gætu veitt lítinn stuðning. Á einum stað var nefnt að fræðsla af þessu tagi gæti einnig verið sameiginleg fleiri starfshópum svo sem starfsmönnum félagsþjónustu og barnaverndar, heimilisþjónustu, lögreglu, heima-hjúkrunar og heilbrigðiskerfisins.

3.7 Tillögur til úrbóta

Helstu tillögur sem viðmælendur höfðu varðandi úrbætur í málaflokknum voru:

1. Að nýta Barnahúsið fyrir börn sem verða fyrir líkamlegu og andlegu ofbeldi.
2. Opnir viðtalstímar í Kvennaathvarfinu sem starfsmenn þjónustumiðstöðva í Reykjavík sinna.

3. Ráðgjöf og stuðningur við starfsmenn Kvennaathvarfsins til að styrkja þá í starfi. Starfsmenn þjónustumiðstöðva í Reykjavík myndu sinna þessari ráðgjöf.
4. Starfsmenn Kvennaathvarfsins sjái um fræðslu fyrir starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar um vinnu í málum sem tengjast heimilisofbeldi
5. Verklagsreglur innan félagsþjónustu og barnaverndar til að hægt verði að sinna málaflokknum betur og markvissar. Verklagsreglurnar þyrftu annars vegar að snúa að viðbrögðum og því sem gert er þegar mál berast en einnig því hvað hægt er að gera til að koma betur auga á þessi mál.
6. Samstarfsverkefni milli barnaverndarnefnda, Barnaverndarstofu, Kvennaathvarfsins, Sambands íslenskra sveitarfélaga og jafnvel Barnaheilla þar sem börnum verði kennt að hafa samband við barnaverndarnefndir gegnum Neyðarlínuna 112.
7. Skipa sérstakan trúnaðarmann fyrir fatlaðar konur.
8. Skipa sérstakt fagteymi á landsvísu sem starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar geta leitað til vegna vinnslu mála er tengjast heimilisofbeldi.
9. Samráðsvettvangur milli þeirra aðila sem vinna í málaflokknum eins og til dæmis félagsþjónustu, lögreglu, barnaverndar, Landspítala og Kvennaathvarfs. Hópurinn myndi hittast einu sinni til tvisvar á ári til að fara yfir það sem væri að gerast í þessum málum, hægt væri að kynna rannsóknir og notendur gætu komið og sagt frá reynslu sinni af þjónustunni.
10. Gátlisti fyrir starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar.
11. Handleiðsla fyrir starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar sem sinna þessum málum.

4 Starfsaðferðir, úrræði og hugmyndir einstakra stofnana

4.1 Barnaverndarstofa

Barnaverndarstofa er stjórnarsýslustofnun sem fer með daglega stjórn barnaverndarmála í umboði félags- og tryggingamálaráðuneytisins. Í reglugerð um Barnaverndarstofu segir að stofan skuli vinna að samhæfingu og eflingu barnaverndarstarfs á landinu. Barnaverndarstofa sinnir því ekki grunnvinnslu einstakra mála heldur vinnur m.a. að því að samhæfa málsmeðferðina og að leiðbeina barnaverndarstarfsmönnum. Á Barnaverndarstofu var rætt við Braga Guðbrandsson forstjóra.

Mál er varða heimilisofbeldi berast barnaverndarnefndum og þá oftast vegna þess að lögregla er kölluð til. Ef börn eru á staðnum tilkynnir hún málið til barnaverndarnefndar á grundvelli tilkynningarskyldu 18. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002. Í sumum tilvikum eru barnaverndarstarfsmenn einnig kallaðir til af lögreglu.

Barnaverndarnefndir skrá mál sín eftir Skilgreiningar- og flokkunarkerfi í barnavernd (SOF) sem Barnaverndarstofa lét gera og tók í notkun árið 2005. Mál sem berast nefndunum vegna heimilisofbeldis eru ekki skráð sem slík heldur sem andlegt eða sálrænt ofbeldi. Í þeim málaflokki geta verið ýmis önnur atriði en að barn verði vitni að eða búi við heimilisofbeldi. Árið 2007 bárust barnaverndarnefndum um 700 slíkar tilkynningar en ekki er vitað hve margar þeirra vörðuðu heimilisofbeldi. Þessari skráningu þarf að breyta þannig að fjöldi þeirra barna sem búa við heimilisofbeldi verði sýnilegri.¹

Ekki er talið að þessum málum hafi fjölgað á sl. fimm árum. Ástæðurnar eru að mati viðmælanda breyttir starfshættir lögreglu og aukinn vilji hennar til að tilkynna mál svo og ríkari samfélagsvitund almennings um mikilvægi þess að tilkynna mál til barnaverndarnefnda. Þetta sést m.a. á því að á sl. fimm árum hefur tilkynningum til barnaverndarnefnda fjölgað um nánast 10% á ári.

¹ Barnaverndarstofa hefur nú breytt skráningarformi þannig að sérstaklega verður skráð hvort um heimilisofbeldi er að ræða þegar tilkynningar berast. Þessi skráning gildir frá árinu 2009.

Einn þáttur í rannsókn mála hjá barnaverndarnefndum er að spyrja um heimilisofbeldi. Ofbeldi getur verið hugsanleg skýring á líðan barnsins eða verið liður í að skýra aðstæður þess og varpa ljósi á þan aðbúnað sem um ræðir.

Viðmælandi á erfitt með að svara því hvort spurt sé sérstaklega um heimilisofbeldi gagnvart ákveðnum hópum þar sem skráningu varðandi þessi atriði er ábótavant auk þess sem erfitt getur verið að skrá allt. Ákveðnar vísbendingar eru hins vegar um að mál af þessum toga séu algengari á meðal aðflutts fólks en Íslendinga. Hér getur verið um að ræða ákveðinn menningarmun sem sést m.a. í rannsókn sem verið er að vinna að á Barnaverndarstofu varðandi líkamlegt ofbeldi gegn börnum og leiðir í ljós nokkur alvarleg tilvik þar sem um er að ræða fjölskyldur frá erlendum menningarsvæðum.

Við skráningu mála í barnavernd er notast við ákveðið flokkunarkerfi eins og áður hefur verið nefnt. Börnin eru þungamiðja skráningarinnar og málin skráð út frá þeirra vanda eða aðstæðum en ekki foreldranna nema að því leyti sem það hefur áhrif á barnið. Ekki hefur orðið breyting á skráningu á sl. fimm árum.

Engin gögn eru til sem geta svarað því hvort breyting hafi orðið á ofbeldi síðustu tíu ár. Tilfinningin er hins vegar sú að ekki hafi orðið nein eðlisbreyting á þessum málum. Ef farið er enn lengra aftur í tímann er þó hugsanlegt að ofbeldi hafi verið tengdara áfengisneyslu. Nú virðist hins vegar eins og þolmörk fólks séu önnur og lægri en áður og að ofbeldishegðun geti verið afleiðing streitu og spennu.

Ef í ljós kemur að barn býr við heimilisofbeldi eru fyrstu viðbrögð að tryggja öryggi barnsins. Íhlutunin miðast því alltaf við velferð og hagsmuni barnsins. Barnaverndarnefndirnar hafa úr ýmsum úrræðum að spila og í vissum tilvikum er barn tekið af heimilinu til að tryggja öryggi þess. Algengara er þó að reynt sé að styðja móðurina og barnið, enda er það mjög erfitt fyrir barn að vera skilið frá móður sinni í slíkum tilvikum. Móðirin fer þá e.t.v. í Kvænnaathvarfið með barnið eða að reynt er að koma heimilis-

föðurnum af heimilinu, að minnsta kosti tímabundið. Slíkt ferli getur tekið mjög mislangan tíma, það fer allt eftir eðli málsins. Það er nokkuð mismunandi hvernig þetta ferli er skráð hjá nefndunum en það á að vera hægt að lesa þetta út úr málsskjölum. Hins vegar virðast vera nokkur vanhöld á því að upplýsingar um það hvaða stuðningsúrráðum hafi verið beitt séu nægjanlega vel skráðar.

Þörf er á að beina athyglinni meira að skipulagðri meðferð og stuðningi fyrir börn sem búa við heimilisofbeldi en gert hefur verið fram til þessa, þar sem ýmislegt bendir til að börnin fái ekki nægilegan stuðning. Sem dæmi má nefna að börn sem jafnvel sjálf hafa sætt líkamlegu og andlegu ofbeldi hafi verið á biðlista hjá Barna- og unglingageðdeild Landspítalans eða einhverri annarri stofnun um lengri tíma án þess að hafa fengið fyrstu hjálp frá barnaverndarnefndum. Þessi börn þurfa á hjálp að halda þegar í stað, en hún virðist ekki vera tryggð sem skyldi.

Með tilkomu Barnahúss, sem rekið er af Barnaverndarstofu, varð unnt að bregðast hratt við kynferðisofbeldi gagnvart börnum, svo að þau eiga kost á hjálp strax eftir að málið kemur upp á yfirborðið. Svipað verklag mætti taka upp í málum þar sem börn hafa orðið fyrir annars konar ofbeldi.

Barnaverndin eða aðrar stofnanir getur aldrei tryggt velferð barna til frambúðar, það gera foreldrar, fjölskyldur og aðrir uppallendur. Skortur er á stuðningi og eflingu foreldrafærni fyrir foreldra barna á ólíkum aldurskeiðum. Brýnt er að veita foreldrum sem eiga í erfiðleikum með tengslamyndun við börn á forskólaaldri sérstaka meðferð og stuðning. Slíkur stuðningur getur dregið úr ofbeldi inni á heimili því að hann myndi auka færni fólks við uppeldi barna sinna og styrkja gagnkvæm samskipti. *„Það er mín reynsla af heimilisofbeldi að þetta eru oft mjög flóknir ferlar sem fara í gang og það er mjög mikil einföldun að vandinn liggi einfaldlega bara í kynjunum.“*

Helstu samstarfsaðilar barnaverndarstarfsmanna í þessum málum er lögregla, en einnig Kvennaathvarfið. Miklu skiptir að lögreglan sinni tilkynningaskyldu sinni og það hefur

hún gert. Lögreglan hefur góðan skilning á þessum málum og Barnaverndarstofa fær fáar kvartanir um að lögreglan hafi ekki sinnt skyldu sinni í þeim efnum.

Fræðsla um málaflokkinn er mjög mikilvæg. Það sem mestu máli skiptir að mati viðmælanda er geðtengslamyndun barns í frumbersku og þau áhrif sem ofbeldi getur haft á sálarþroska þess á fyrstu þremur árum æviskeiðsins. Gera þarf kröfu um að barnaverndarstarfsmenn séu vel að sér í mjög mörgum málaflokkum, en erfitt er að segja til um hvort þekking þeirra á þessu sviði sé lakari en á öðrum sviðum.

4.2 Barnavernd Reykjavíkur

Barnavernd Reykjavíkur (BVR) heyrir undir Velferðarsvið Reykjavíkur og sinnir barnaverndarmálum í allri borginni. Rætt var við Halldóru Dröfn Gunnarsdóttur, framkvæmdastjóra.

Yfirgnæfandi meirihluti tilkynninga sem berast BVR um heimilisofbeldi kemur frá lögreglu. Flest málanna snúa að konum sem beittar eru ofbeldi á heimilum sínum af fyrrverandi eða núverandi maka eða sambýlismanni. Tilkynningar af þessu tagi koma þó einnig frá nágrönnum eða öðrum aðilum.

Engin stöðluð spurning um ofbeldi er við könnun mála hjá BVR. Ef grunur leikur hins vegar á ofbeldi á heimilinu er spurt um það sérstaklega. Þetta gildir líka í þeim tilvikum þegar foreldri á við áfengis- eða fíkniefnavanda að stríða, er af erlendum uppruna eða líkamlega eða andlega fatlað. *„Könnunin afmarkast af tilkynningarefninu og við leggjum áherslu á meðalhófsreglu og það að könnun skuli ekki vera umfangsmeiri en tilkynning gefur tilefni til.“*

Mál eru ætíð skráð á nafn barnsins, enda berast tilkynningar ekki til BVR nema á grundvelli barnaverndarlaga. Heimilisofbeldi er skráð sem tilfinningalegt og sálrænt ofbeldi. Skráningin hefur verið með þessum hætti allt frá því að Barnaverndarstofa kom á kerfinu Skilgreiningar og flokkun barnaverndarmála (SOF). Oft og tíðum koma upp-

lýsingar um ofbeldi í ljós þegar farið er að vinna að málinu og þær upplýsingar geta verið skráðar í gögnum þess. Upplýsingar um tilkynningar sem varða tilfinningalegt og sálrænt ofbeldi eru birtar í ársskýrslu, en í þessum flokki eru fleiri þættir en heimilisofbeldi. Upplýsingar um ofbeldi gegn konum eru ekki birtar í ársskýrslu.

Á síðustu árum hafa tilkynningar frá lögreglu orðið skilvirkari en áður og nú er það regla að tilkynna um öll mál þar sem börn koma við sögu. Einnig hefur tilkynningum frá slysadeild fjölgað eftir að tekið var upp samstarf milli slysadeildarinnar og BVR. Á hinn bóginn virðist ofbeldi gagnvart konum ekki hafa aukist. Umræður um heimilisofbeldi hafa hins vegar leitt til þess að fólk lætur nú frekar vita af því og konurnar leita sér frekar aðstoðar. Helsta breytingin, sem merkja má á síðustu fimm árum, er sú að í fjölskyldum frá tilteknum erlendum menningarsvæðum virðist ofbeldi tengjast áfengisneyslu, og talsvert af tilkynningum hefur borist af þeim sökum. Fjölgun útlendinga hér á landi virðist einnig hafa leitt til þess að nú má sjá ólíkar birtingarmyndir ofbeldis, bæði líkamlegar og andlegar. Þetta tengist að nokkru leyti fólki frá erlendum menningarsvæðum eða fjölskyldum þar sem t.d. konan er erlend og karlinn íslenskur. Tilkynningum um ofbeldi gagnvart íslenskum konum hefur hins vegar ekki fjölgað.

Þegar tilkynning berst frá lögreglu um heimilisofbeldi hjá fjölskyldu sem BVR hefur ekki haft afskipti af áður og þar sem meintur gerandi er fyrrverandi sambýlismaður eða eiginmaður og býr ekki á heimilinu, er fjölskyldunni sent bréf og upplýst um að borist hafi lögregluskýrsla um málið. Konunni er þá boðið að hafa samband auk þess sem henni er bent á að hún geti leitað til Kvænnaathvarfsins, þjónustumiðstöðvar í borginni eða nýtt sér önnur úrræði. Ef um konu af erlendum uppruna er að ræða, er reynt að bjóða henni viðtal með túlki. Í þeim tilvikum sem um ítrekuð tilvik er að ræða er konan boðuð í viðtal og reynt að skoða málið frekar og er þá miðað við að þrjár tilkynningar hafi borist.

Biðin eftir aðstoð er misjafnlega löng. Bakvakt er starfandi allar nætur og um helgar og hægt er að bregðast mjög skjótt við. Ef lögreglan kallar út barnaverndarstarfsmann getur reynst nauðsynlegt að taka barn af heimili þegar í stað, móðir getur þurft að fara á

slysadeild og faðir orðið að sæta handtöku lögreglunnar. Í þessum tilvikum er oft reynt að hafa samband við ættingja barnsins eða aðra sem það þekkir, en ef það tekst ekki eða er ekki talið heppilegt, er barninu komið í öruggt skjól á vegum barnaverndar og mikil vinnsla hefst strax í málinu. Reykjavíkurborg hefur á að skipa einu vistheimili og einu einkaheimili sem getur tekið við börnum allan sólarhringinn. Það getur hins vegar verið afar vandasamt að skilja barn frá foreldri sínu við slíkar aðstæður og það kann auðveldlega að upplifa aðskilnaðinn sem ákveðna refsingu. Í vægari tilvikum getur tekið allt að viku að koma málinu í farveg. Sumar þessara kvenna hafa áður leitað til Kvennaathvarfsins og þar fá þær þjónustu svo og á þjónustumiðstöðvum borgarinnar. Alltaf þarf að meta hvert einstakt mál, aldrei er um að ræða neina sjálfvirkni í málsmeðferðinni og það er ekki hægt að ákveða að öll þessi mál verði barnaverndarmál.

Til að unnt sé að veita fullnægjandi þjónustu væri óskandi „að við gætum boðið öllum börnum, mæðrum þeirra og feðrum ef því er að skipta, eitt viðtal ... Það fengju allir greinandi viðtal þar sem hægt væri að ... hvort sem það væri innan hins opinbera kerfis eða hjá Kvennaathvarfi eða annars staðar. Þá væri hægt að beina fólkinu áfram í viðeigandi þjónustu. Við erum með þetta dásamlega Barnahús fyrir þolendur kynferðisafbrota og ég hefði gjarnan viljað sjá slíkt hús bæði fyrir þolendur líkamlegs ofbeldis og andlegs ofbeldis.“ Með þessu móti væri hægt að efla barnaverndina. Forvarnarvinna á ekki endilega að vera á höndum barnaverndarinnar. Hún gæti hins vegar komið að forvarnarstarfi með því að kenna börnum að hafa sjálf samband gegnum Neyðarlínuna 112. Þetta væri líka dæmigert verkefni sem margir aðilar gætu komið að svo sem Kvennaathvarfið, Barnaverndarstofa og mögulega Samband íslenskra sveitarfélaga, jafnvel samtökin Barnaheill.

Samstarfsaðilar BVR í málum sem tengjast heimilisofbeldi eru fyrst og fremst Kvennaathvarfið og þjónustumiðstöðvar borgarinnar að ógleymdum sjúkrahúsunum og lögreglu. Samstarfið felst stundum í fundum um einstök mál eða almennu efni þar sem verið er að fjalla um vinnulag og fleira.

Það sem helst þarf að leggja áherslu á varðandi fræðslu er áhrif ofbeldis á börn og hvað það þýðir fyrir barn að alast upp við að horfa á ofbeldi milli ástvina sinna.

Kvennaathvarfið er mikilvæg stofnun og spyrja má hvort barnaverndin og félagsþjónustan treysti um of á að það sinni þeirri þjónustu sem nauðsynleg er fyrir konur sem verða fyrir ofbeldi. Ef til vill þarf að verða til sterkara opinbert kerfi sem tekur á þessum málum á sama hátt og gert er á Neyðarmóttöku nauðgana.

4.3 Reykjanesbær

Hjá fjölskyldu og félagsþjónustu Reykjanesbæjar er sérstakur starfshópur sem sinnir barnavernd. Rætt var við forstöðumann barnaverndar Reykjanesbæjar Rannveigu Einarsdóttur, félagsráðgjafa.

Berist mál til félagsþjónustunnar vegna ofbeldis og börn eru á heimilinu, er málinu vísað til barnaverndar. Oftast er þó um andlegt ofbeldi að ræða. Tilkynningarnar koma frá leikskólum, grunnskólum, heilsugæslu og stundum frá foreldrunum sjálfum. Þegar farið er að vinna að málinu kemur stundum í ljós að um er að ræða ofbeldi föður gegn móður. Ekki er hægt að merkja fjölgun slíkra mála á undanförunum árum nema hvað varðar þau sem tengjast konum af erlendum uppruna.

Þegar verið er að kanna barnaverndarmál er ekki spurt sérstaklega um ofbeldi gegn móður nema sérstakt tilefni gefist til þess. Þetta á einnig við í þeim tilvikum þar sem móðir er erlend, en hins vegar má telja að starfsmenn séu meira vakandi fyrir þessum málum þegar þau tengjast áfengis- eða fíkniefnavanda.

Ofbeldi gegn börnum, hvort sem það er líkamlegt, andlegt eða kynferðislegt, er skráð í dagál og samkvæmt SOF-kerfinu. Ofbeldi gagnvart móður er skráð á sama hátt, og þær upplýsingar koma ekki fram í ársskýrslum.

Þær breytingar sem starfsmenn hafa helst séð á síðustu árum er að ofbeldi hefur aukist gagnvart konum af erlendum uppruna og er þá oftast um að ræða andlegt ofbeldi eða einangrun.

Þegar tilkynning berst vegna gruns um heimilisofbeldi eru viðbrögðin þau sömu og í öðrum barnaverndarmálum. Ef grunur er ekki rökstuddur og þar af leiðandi ekki forsendur til að hefja könnun, er móðir upplýst um tilkynninguna og hún jafnvel boðuð á fund. Ef grunurinn er rökstuddur hefst könnun samkvæmt barnaverndarlögum.

Börn sem verða vitni að ofbeldi fá þann stuðning sem þau þarfnast og eftirfylgd sem felst t.d. í ráðgjöf og viðtölum.

Starfsmenn barnaverndar búa yfir góðri þekkingu að mati viðmælanda. Þó mætti efla þekkingu þeirra á málaflokknum svo að þeir væru sér meðvitaðri og spyrðu um ofbeldi gegn móður. Hugsanlega gætu fleiri tekið sig saman og boðið upp á slíka fræðslu. Einnig mætti hugsa sér að aðilar frá lögreglu, heilsugæslu og öðrum sveitarfélögum kæmu að fræðslu þar sem farið væri yfir þessa þætti. Þá væri gott að hafa fleiri sérfræðinga í starfshópnum svo sem sálfræðinga og lögfræðinga, og þegar sveitarfélagið tekur við málefnum fatlaðra þarf einnig þroskaþjálfara og iðjuþjálfara til að vinna að barnaverndarmálum. „Ég held að það sem þarf sé meiri vakning í samfélaginu, alveg eins og gerðist með kynferðisbrotamálin... Reyndar er það mín tilfinning að á Íslandi sé ekki mjög mikið um líkamlegt ofbeldi, ekki nærri eins mikið og kynferðislegt til dæmis, en hins vegar alveg örugglega í meira mæli en við fáum upplýsingar um...“ Einnig er mikilvægt að efla skráningu þessara mála til að betra yfirlit fáiast yfir þau. Þó að Reykjanesbær sé tiltölulega vel staddur hvað varðar starfslið til þessara verka er nauðsynlegt að fjölga félagsráðgjöfum. Með því móti má efla málaflokkinn því að þessi mál eru afar tímafrek og krefjast mikils tíma starfsmanna og meðferðaraðila.

Helstu samstarfsaðilar barnaverndar í þeim málum sem hér um ræðir eru leik- og grunnskólar. Starfsmenn barnaverndar fara reglulega í skólana með fræðslu um barna-

vernd þar sem m.a. er fjallað um hvernig megi greina ofbeldi. Mikið og gott samstarf er á milli barnaverndar Reykjanesbæjar og sérfræðiþjónustu fræðsluskrifstofunnar og ákveðið teymi starfar með fulltrúum frá báðum aðilum. Sálfræðingar fræðsluskrifstofunnar veita til dæmis þjónustu í barnaverndarmálum samkvæmt samningi. Þá er samstarf við barnalækni og barnasálfræðing á Heilbrigðisstofnun Suðurnesja.

4.4 Barnavernd Eyjafjarðar

Sérstök deild innan Fjölskyldudeildar Akureyrar sinnir barnavernd og þar var rætt við Hörpu Ágústsdóttur, uppeldisráðgjafa.

Mál vegna heimilisofbeldis berast til barnaverndar. Þau koma frá lögreglu og sjúkrahúsi og voru fleiri árið 2008 en á árunum þar á undan. Ástæður aukningar geta annars vegar verið aukin meðvitund í þjóðfélaginu um ofbeldi og hins vegar breyttar verklagsreglur lögreglu í málaflokknum, en þær voru settar af ríkislögreglustjóra í október 2005. Einnig berast nú mun fleiri tilkynningar frá sjúkrahúsinu en áður. Þaðan koma til dæmis tilkynningar í þeim tilvikum þegar kona leitar aðstoðar á slysadeild, jafnvel þó að barn hennar sé ekki með áverka og hafi jafnvel ekki verið á heimilinu þegar ofbeldið átti sér stað.

Ekki er spurt sérstaklega um ofbeldi þegar mál eru könnuð hjá barnavernd nema eitthvað gefi tilefni til þess. Þó er frekar spurt út í ofbeldi þegar um er að ræða mál sem tengjast áfengis- og fíkniefnaneyslu, enda virðist hún oft liggja að baki mála er varða ofbeldi. Ekki er spurt sérstaklega um ofbeldi í málum þar sem foreldrar eru líkamlega eða andlega fatlaðir né heldur í málum kvenna af erlendum uppruna.

Mál eru skráð samkvæmt SOF-kerfi Barnaverndarstofu, en upplýsingar um ofbeldi sem koma í ljós við vinnslu málsins eru skráðar í dagála og ekki birtar í ársskýrslu. Telja má að ofbeldi sé grófara nú en áður fyrr, áverkar eru meiri og einnig neysla áfengis- og

fíkniefna. Upp hafa komið mál sem varða konur af erlendum uppruna, en þau geta verið erfið þar sem konurnar hafa mjög takmarkað tengslanet.

Þegar mál sem varða heimilisofbeldi koma upp eru þau unnin í samræmi við barnaverndarlög og reynt að finna þær lausnir sem henta í hverju einstöku tilviki. Ef börnin hafa orðið vitni að ofbeldinu er undantekningarlaust rætt við þau. Ef um endurtekið ofbeldi er að ræða, er einnig er rætt við þau þó að þau hafi ekki verið stödd á heimilinu þegar það átti sér stað.

Mál sem hafa verið í vinnslu á síðustu mánuðum hafa endað á því að viðkomandi sambúðarfólk hefur skilið að skiptum. Ef konan leitar til Kvennaathvarfsins er allur kostnaður sem því tengist greiddur. Hægt er að bjóða bæði konunni og börnunum viðtöl og samvinna er við fjölskylduráðgjafa auk þess sem konan er hvött til að nýta sér aðstoð úr eigin tengslaneti, svo sem fjölskyldu og vini. Þá er höfð samvinna við félagsþjónustuna um að finna henni nýtt húsnæði. Þessi mál er hægt að vinna mjög hratt ef þörf krefur og farið er með þau sem forgangsmál. Það er langt að leita í Kvennaathvarfið, en í mörgum tilvikum telur konan að það geti verið jákvætt að fara úr sínu umhverfi og þurfa ekki að óttast að rekast á maka sinn á götu. Þannig fái hún betra tóm til að ná fótfestu og fái aðstoð til að byrja að vinna úr sínum málum meðan starfsmenn barnaverndar vinna að því að hún og börn hennar fái húsnæði á vegum bæjarins.

Starfsmenn myndu vilja eiga kost á fleiri úrræðum, eins og til dæmis því að einhver innan stofnunarinnar sinni þessum málum sérstaklega. Einnig er þörf á að geta leitað aðstoðar út fyrir stofnunina í meira mæli þannig að hægt væri að bjóða fólki viðtöl hjá sjálfstætt starfandi sérfræðingum. Þá má einnig nefna að skortur er á sálfræðingum hjá sveitarfélaginu. Helstu samstarfsaðilar í þessum málum eru lögregla, sjúkrahúsið, heilsugæslan og Kvennaathvarfið.

Nauðsynlegt er að auka þekkingu fagfólks á málaflokknum. Áhersla ætti að vera á afleiðingarnar, hvers konar meðferð eða úrvinnsla sé best, áhrif ofbeldisins á börnin,

hvernig sé best að mæta þörfum barnanna og sjá þarfir þeirra. Einnig þarf að fjalla um mögulegar forvarnir. „*Ofbeldinu fylgir oft svo mikil skömm, þannig að það þarf að opna þessa umræðu svo konurnar þori að stíga fram.*“

Til að bæta vinnslu þessara mála væri hægt að setja markvissar verklagsreglur um vinnslu mála er varða heimilisofbeldi. Verklagsreglurnar þyrftu bæði að fjalla um það hvað gert er þegar svona mál berast en einnig um það hvað gert er til að koma auga á þessi mál. Einnig mætti hugsa sér teymi með fulltrúum ólíkra aðila sem koma að þessum málum svo sem frá sjúkrahúsinu, barnaverndinni og mögulega frá lögreglu.

4.5 Reykjavík

Rætt var við starfsmenn á fjórum þjónustumiðstöðvum. Þar sem starfssvið starfsmanna er ólík og áherslur þjónustumiðstöðvanna mismunandi er gerð grein fyrir öllum viðtölunum.

4.5.1 Þjónustumiðstöðin í Breiðholti

Þjónustumiðstöðin í Breiðholti sinnir alhliða upplýsingamiðlun um þjónustu borgarinnar. Þar er m.a. veitt félagsleg ráðgjöf auk þess sem hægt er að sækja um ýmiss konar þjónustu svo sem fjárhagsaðstoð, húsaleigubætur, félagslegt leiguhúsnæði og fleira. Þjónustumiðstöðin er jafnframt þekkingarmiðstöð í málefnum fjölskyldunnar. Rætt var við Bryndísi Ósk Gestsdóttur, félagsráðgjafa.

Konur sem beittar hafa verið ofbeldi koma stundum í viðtöl. Algengara er þó að konan fari að tala um ofbeldið þegar myndast hefur ákveðið traust milli hennar og félagsráðgjafans. Þá hafa mál sem snúast um heimilisofbeldi einnig komið upp á sjálfstyrkingarnámskeiðum. Algengast er að konur segi frá ofbeldinu þegar þær eru farnar frá manni sínum.

Kvennaathvarfið vísar einnig konum sem þar hafa dvalið í þjónustumiðstöðina. Það er oftast vegna þess að huga þarf að húsnæði fyrir þær. Þá má einnig gera ráð fyrir að samtök eins og Stígamót og embætti sýslumanns bendi konum sem beittar hafa verið

ofbeldi á að leita sér aðstoðar hjá þjónustumiðstöðinni. Aðrar stofnanir vísa sjaldan málum af þessum toga þangað.

Líklegt er að málum sem varða heimilisofbeldi hafi fjölgað á síðustu árum. Nú ber meira á því en áður að konur af erlendum uppruna leiti aðstoðar og kanni rétt sinn. Þær virðast oft fá upplýsingar frá vinum eða vinnuveitendum um það hvert þær geti snúið sér.

Það er ekki föst regla að spyrja konur um það hvort þær búi eða hafi búið við heimilisofbeldi þegar þær leita aðstoðar nema þær gefi einhverjar vísbendingar um það. Upp hafa komið mál þar sem aldraðir hafa verið beittir heimilisofbeldi, en viðmælandi hefur ekki yfirsýn um fjölda þeirra mála eða til hvaða viðbragða hafi verið gripið.

Mál er varða heimilisofbeldi eru ekki skráð sérstaklega og upplýsingar um þau er aðeins hægt að finna í dagálum. Þau eru ekki talin sérstaklega og því engar upplýsingar um þau í ársskýrslum.

Sú aðstoð sem Þjónustumiðstöðin getur boðið er fjölbreytt og metin í hverju einstöku tilviki. Algengt er að konum sé vísað í Kvennaathvarfið, bæði til dvalar og í viðtöl. Félagráðgjafi veitir félaglega ráðgjöf og stuðning og einnig hafa konum verið boðin sérfræðiviðtöl, ýmist á þjónustumiðstöðinni eða hjá sjálfstætt starfandi sálfræðingum, félagráðgjöfum eða fjölskylduráðgjöfum úti í bæ. Þjónustumiðstöðin hefur boðið upp á sjálfstyrkingarnámskeið sem þessum konum hefur gefist kostur á að taka þátt í, en þau hafa gefið góða raun og hjálpað konum til að byggja upp eigið sjálfsmat og til að takast á við kvíða og vanlíðan.

Það er mismunandi hve langan tíma tekur að finna viðeigandi úrræði fyrir konuna og fer það eftir því hvernig málum er háttað í lífi hennar þá stundina. Til dæmis þarf að bregðast við á annan hátt á meðan konan býr við ofbeldi en eftir að hún er laus undan því. Í fyrra tilvikinu geta málin snúist um aðstoð við að slíta sambúðinni eða hjónabandinu. Ef börn eru á heimilinu þarf að huga sérstaklega að stöðu þeirra og meta hvort tilkynna eigi málið

til Barnaverndar Reykjavíkur. Það getur tekið tíma að útvega konunni og börnunum húsnæði á vegum borgarinnar þannig að Kvennaathvarfið, húsnæði á vegum Félags einstæðra foreldra eða leiguhúsnæði á almennum markaði getur komið til greina. Þá þarf einnig að huga að rétti konunnar til húsaleigubóta og fjárhagsaðstoðar. Oftast nær er eftirfylgd í þessum málum nokkuð góð og er þá fólgin í viðtölum við félagsráðgjafa. Þó að málaflokkurinn sé flókinn er þjónustan allgóð. Konurnar eru oft hikandi við að yfirgefa mann sinn og ekki alltaf tilbúnar að þiggja þá aðstoð sem í boði er.

Helstu samstarfsaðilar þjónustumiðstöðvarinnar í þessum málum eru Kvennaathvarfið og Stígamót. „Maður tekur oft upp tólið og pantar tíma fyrir konur og allt þetta... Stundum þarf maður að vera í samstarfi við skólana ef þetta hefur haft áhrif inn í þá, ef krakkarnir hafa orðið vitni að einhverju sem kemur upp... Þannig að það er mjög misjafnt við hverja við eigum samstarf, jafnvel ÍTR ef þetta hefur eitthvað komið til umræðu á frístundaheimilinu.“ Einnig er um að ræða samstarf við Barnavernd Reykjavíkur ef málin hafa borist til hennar.

Að mati viðmælanda er þörf á frekari fræðslu um mál er snúa að heimilisofbeldi. „Það er náttúrliga bæði gott að fá sérfræðinga, en svo held ég að væri líka gott að fá konur sem hafa lent í svona málum og hafa náð að vinna sig út úr þeim, vegna þess að þó að við séum sérfræðingar ... þá held ég að við séum mörg ennþá einhvern veginn haldin ákveðnum fordómum ... af hverju lætur hún bjóða sér þetta, af hverju fer hún ekki bara.... Ég held að fólk mætti alveg læra meira um það hvernig svona mynstur verður til.“ Þá þarf einnig að leggja áherslu á handleiðslu þegar unnið er með mál sem snúa að heimilisofbeldi og að nota teymisfundi þar sem fleiri fagmenn koma saman og ræða málið til að fá fram ólík sjónarhorn frá mismunandi fagfólki. Teymisfundir af þessu tagi eru haldnir reglulega í Þjónustumiðstöðinni í Breiðholti.

Mikilvægt er að huga að stöðu barna á heimili þar sem heimilisofbeldi á sér stað og að forða þeim úr slíkum aðstæðum. Meðal annars þarf að greina málið með hliðsjón af aldri barnsins og kanna hvernig það upplifir það sem gerst hefur. Unnt er að bjóða barninu, eða

móður og barni saman, upp á nokkur viðtöl hjá sálfræðingi á þjónustumiðstöðinni eða hjá sjálfstætt starfandi sérfræðingi.

Miklu máli skiptir að skoða hver einstakt mál fyrir sig og meðhöndla það út frá sérstöðu þess. Þó eru ávallt ákveðnir þættir sem hafa þarf í huga eins og t.d. hvort börn búi á heimilinu. Þá þarf að vinna að forvörnum sérstaklega gagnvart ungum stúlkum í því skyni að styrkja sjálfsmynd þeirra og hefja þarf slíka fræðslu í skólanum.

4.5.2 Þjónustumiðstöð Vesturbæjar, Vesturgarður

Í Þjónustumiðstöð Vesturbæjar er alhliða upplýsingamiðstöð þar sem meðal annars er veitt félagsleg ráðgjöf auk þess sem hægt er að sækja um fjárhagsaðstoð, húsaleigubætur, félagslegt leiguhúsnæði og fleira. Börn og samfélag er þekkingarmiðstöðvarverkefni Þjónustumiðstöðvar Vesturbæjar. Rætt var við Þórarinn Þórsson, félagsráðgjafa.

Mál er varða heimilisofbeldi berast Vesturgarði ekki oft. Upplýsingar um ofbeldi koma oftast upp í viðtölum þegar konur eru að leita annarrar þjónustu, eru til dæmis atvinnulausar eða vilja fá upplýsingar um endurhæfingarúræði. Þá er farið yfir sögu konunnar og þá kemur stundum fram að hún hafi búið við, eða búi við, ofbeldi. Stundum berast mál af þessu tagi þó frá sjúkrahúsum ellegar Kvænnaathvarfinu sem hefur haft samband og er þá að leita eftir aðstoð fyrir konu. Þá koma slík mál einnig í einhverjum tilvikum frá barnavernd þar sem verið er að óska eftir stuðningi við mæður.

Á þeim þremur árum sem viðmælandi hefur starfað í Vesturgarði hefur hann ekki séð mikla breytingu á fjölda mála sem tengjast heimilisofbeldi. Breytingin er helst sú að nú leita fleiri konur af erlendum uppruna aðstoðar vegna heimilisofbeldis, bæði andlegs og líkamlegs. „*Þessar konur eru oft og tíðum alveg mállausar á íslenskuna og án allra réttinda hér á landi. Í sumum tilfellum hafa menn þessara kvenna útvegað þeim íbúðir annars staðar og notað þær sem ákveðið kúgunartæki gagnvart þeim eins og það að þeir taki af þeim húsnæðið ef þær geri ekki það sem þeir vilja.*“ Mál þessara kvenna koma ef til vill frekar til kasta þjónustumiðstöðvanna en mál innlendra kvenna, sem hafa yfirleitt

fleiri bjargráð og eiga fjölskyldu og vini sem þær geta leitað til. Starfsfólk hefur orðið vart við að aldraðir hafi verið beittir ofbeldi en þær upplýsingar koma þá oftast frá starfsfólki heimaþjónustu. Varðandi breytingar á ofbeldi á síðustu árum er talið að andlegt ofbeldi fái oft og tíðum litla athygli vegna þess að beinir áverkar eru ekki sýnilegir á viðkomandi manneskju.

Mál er varða heimilisofbeldi eru ekki skráð sérstaklega og því engar upplýsingar um fjölda þeirra í ársskýrslum. Sú aðstoð sem Vesturgarður getur veitt er fjölbreyttur og er metinn í hverju einstöku tilviki. Horft er heildrænt á hvert mál og reynt að aðstoða einstaklinginn til sjálfstæðis. Ef um er að ræða konu með barn er unnt að veita aðstoð sem snýr að uppeldisráðgjöf og fleira. Þá er hægt að veita aðstoð til að taka þátt í sjálfstyrkingarnámskeiði eða öðrum námskeiðum sem í boði eru í borginni til að byggja upp sjálfstraust og takast á við vanlíðan og kvíða. Konum hefur einnig verið veitt aðstoð til að greiða viðtöl hjá sálfræðingum eða öðrum sérfræðingum.

Vesturgarður hefur aðgang að Félagsbústöðum sem sjá um húsnæði á vegum Reykjavíkurborgar, og þar hafa konur sem eru að losa sig úr ofbeldissambúð notið forgangs. Á meðan beðið er eftir varanlegri húsnæðislausn eru konurnar aðstoðaðar við að fá húsnæði á vegum Félags einstæðra foreldra eða leiguíbúð á almennum markaði. Dæmi um aðstoð sem hægt er að veita er fjárhagsaðstoð samkvæmt reglum Reykjavíkurborgar og aðstoð við að greiða leikskóla.

Félagsþjónustan getur veitt takmarkaða hjálp ef einstaklingur kemur og óskar eftir aðstoð, vernd eða stuðningi til að verjast ofbeldismanninum, „*við höfum ekkert vald til að stíga inn í svona mál*“. Ef börn eru á heimilinu er hægt að tilkynna málið til barnaverndar með ósk um að það verði kannað og sérstaklega hugað að því hvort lífi eða heilsu barnsins sé hættu búin. Búi konan með manninum er hún hvött til að fara af heimilinu og bent á stað eins og Kvænnaathvarfið þar sem hún getur dvalið á meðan hún vinnur í sínum málum. Ferlið þarf ekki að taka langan tíma og strax er hægt að leita hagnýtra lausna eins og til dæmis að tímabundnu húsnæði. Hægt er að fá fjárhagsaðstoð til að greiða viðtöl hjá

sjálfstætt starfandi sérfræðingum, en sú upphæð er ekki nægilega há. Mál af þessu tagi eru stundum unnin af nokkrum starfsmönnum þar sem sérþekking hvers og eins er nýtt, en ekki er myndað sérstakt teymi til að vinna að hverju máli.

Vesturgarður er í samstarfi við fjölda aðila í málum sem snúa að heimilisofbeldi. Má þar nefna Kvennaathvarfið, Félag einstæðra foreldra, skóla, leikskóla og sjúkrahús. Góð túlkabjónusta er lykilatriði fyrir erlendu konurnar og hún hefur aukist á undanförunum árum. Þá er einnig samstarf við lögreglu og barnavernd.

Starfsfólk Vesturgarðs hefur góða menntun, flest með framhaldsmenntun í sinni grein. Engu að síður er þörf á aukinni þekkingu fagfólks í öllum málaflokkum. Slíkt má t.d. veita með fyrirlestrum sérfræðinga og jafnvel háskólanámi þar sem sérstaklega væri hugað að fórnarlömbum ofbeldis.

Ef mál um heimilisofbeldi berast Vesturgarði og börn eru á heimilinu er haft samband við barnavernd. Einnig er haft samband við skóla eða leikskóla barns og fleiri sem barnið er í tengslum við. Reglulegir samráðsfundir eru með starfsfólki skóla og leikskóla í hverfinu og þá er rætt um þau mál sem upp hafa komið. Að mati viðmælanda vantar samráðsvettvang milli þeirra aðila sem vinna að málum sem snúa að ofbeldi gegn konum, eins og t.d. félagsþjónustu, lögreglu, barnaverndar, Landspítala og Kvennaathvarfs. Þessi hópur gæti hist einu sinni til tvisvar á ári og farið yfir það sem er að gerast í þessum málum, hægt væri að kynna rannsóknir og notendur gætu komið og sagt frá reynslu sinni af þjónustunni. Á þennan hátt mætti bæta þjónustuna. Einnig er þörf á að auðvelda aðgengi að þjónustunni fyrir konur sem orðið hafa fyrir ofbeldi.

4.5.3 Þjónustumiðstöð Miðborgar og Hlíða

Þjónustumiðstöð Miðborgar og Hlíða veitir alhliða upplýsingamiðlun um þjónustu borgarinnar. Þar er hægt að sækja um ýmiss konar þjónustu eins og leikskólaláss, fjárhagsaðstoð og húsaleigubætur. Þjónustumiðstöðin er þekkingarstöð í fjölmenningu og

margbreytileika og hefur á að skipa starfsfólki sem er sérhæft í málefnum útlendinga og minnihlutahópa. Rætt var við Eddu Ólafsdóttur, félagsráðgjafa.

Konur sem beittar hafa verið ofbeldi leita fyrst og fremst til þjónustumiðstöðvarinnar vegna praktískra vandamála eins og t.d. varðandi fjárhagsaðstoð. Einnig er málum vísað þangað frá Kvennaathvarfinu og fyrirspurnir hafa borist frá starfsfólki Alþjóðahúss, en 50% af þeim konum sem dvelja í Kvennaathvarfinu eru af erlendum uppruna. Að mati viðmælanda er erfitt að átta sig á því hvort orðið hafi breyting á þessum málaflokki því að umræðan um hann er lítil. „Ég sakna þess að Kvennaathvarfið sé ekki meira áberandi og líka að við ráðgjafarnir og félagsráðgjafarnir séum ekki meira vakandi fyrir þessu.“ Á undanförnum árum hafa verið haldnar ráðstefnur þar sem fjallað hefur verið um ofbeldi gegn öldruðum og því ættu ráðgjafarnir að vera sér meðvitaðir um ofbeldi og aldraða. Það sama er að segja um sérfræðiþekkingu varðandi erlendar konur. Þá eru heimilislausar konur enn einn hópur sem er í mikilli áhættu varðandi ofbeldi.

Helsta breytingin sem orðið hefur á birtingarmynd ofbeldis tengist málefnum innflytjenda og mansali. „Ég hef verið þátttakandi í verkefni sem heitir Dafne. Það var reyndar árið 2003 en því hefur verið haldið vakandi. Það var samstarfsverkefni með þremur eða fjórum öðrum Evrópulöndum og yfirskriftin var að vekja athygli á ofbeldi gegn erlendum konum... Við höldum ráðstefnu þar sem ræddar voru skuggahliðar nútíma fólksflutninga þannig að við höfum verið sérstaklega að skoða þennan hóp.“

Upplýsingar um ofbeldi eru skráðar í dagála en ekki er hægt að kalla þær fram á auðveldan hátt og þær eru ekki birtar í ársskýrslu.

Aðstoðin sem er í boði fyrir konur sem orðið hafa fyrir ofbeldi, eru viðtöl hjá sérfræðingum, t.d. sálfræðingum og félagsráðgjöfum. Hvert mál er sérstakt og einstakt þannig að skoða þarf heildarmyndina og meta síðan þörfina fyrir aðstoð. Biðtími eftir viðeigandi þjónustu tengist m.a. því hvort konan ætli að fara af heimilinu eða vera þar áfram. Sú þjónusta sem helst skortir er stuðningur við þá hópa sem helst eiga í vök að verjast svo

sem konur af erlendum uppruna, fatlaða og aldraða. Erfitt getur verið að aðstoða með húsnæði. Kvennaathvarfið er stundum fullskipað og þess eru dæmi að erlendri konu hafi verið vísað þar frá vegna plássleysis og í Konukot sem er athvarf fyrir heimilislausar konur.

Helstu samstarfsaðilar Miðborgar og Hlíða í málum sem snúa að heimilisofbeldi er Kvennaathvarfið og Stígamót auk Alþjóðahúss. Samstarfið er oft í formi samráðs þar sem t.d. starfsmenn Kvennaathvarfsins leita ráðgjafar. Í starfshópnum hefur einnig verið rætt um það hvort starfsmenn þjónustumiðstöðvarinnar ættu að bjóða upp á opna viðtalstíma í Kvennaathvarfinu „að það sé sem sagt hreyfanleg ráðgjöf“.

Þörf er á fræðslu varðandi þennan málaflokk eins og t.d. um notkun túlka og upplýsingar um stöðu minnihlutahópa. Til dæmis mætti semja gátlista til að auka meðvitund starfsmanna og auka þannig gæði þjónustunnar.

Ætíð er hugað að stöðu barnanna þegar mál um heimilisofbeldi berast, m.a. með það í huga hvort rétt sé að vísa því til Barnaverndar Reykjavíkur, en þá er stundum samvinna um málið milli þjónustumiðstöðvarinnar og barnaverndar.

Miklu skiptir að veita uppruna og menningarmun meiri athygli svo að starfsmenn öðlist aukið öryggi þegar þeir vinna með fjölskyldu af erlendum uppruna. „Ég man eftir símtali sem ég fékk frá skólastarfsmanni. Þá kom barn af erlendum uppruna og það fór ekkert á milli mála að það hafði verið barið af föður, það hafði verið staðfest. Og það fóru einhvern veginn allir í pat í skólanum um hvað ætti að gera og það var hringt í mig og ég spurð ráða. Ég spurði: „Já, en hvað ef þetta hefði verið íslenskt barn, hvað hefðuð þið gert þá?“ „Við hefðum farið með það beint upp á Slysadeild.““

4.5.4 Þjónustumiðstöð Laugardals og Háaleitis

Þjónustumiðstöðin sinnir alhliða upplýsingagjöf og veitir meðal annars félagslega ráðgjöf. Hægt er að sækja um fjölbreytta þjónustu svo sem fjárhagsaðstoð, húsaleigubætur,

félagslegt húsnæði og fleira. Þjónustumiðstöðin sinnir sérstaklega tveimur þekkingarmiðstöðvarverkefnum undir kjörorðinu „Samfélag fyrir alla“ og miðast verkefnin bæði við eldri borgara og fatlaða einstaklinga. Rætt var við Aðalbjörgu Traustadóttur, framkvæmdastjóra.

Mál sem varða ofbeldi gegn konum berast fyrst og fremst þannig að konan leitar eftir fjárhagsaðstoð. Í viðtalinu kemur síðan í ljós hvers kyns er, að konan á ekki einungis við fjárhagsvanda að stríða, heldur lifir hún í ótta og ógn og á sér enga undankomuleið. Hún hefur áhyggjur af fjárhag sínum eða húsnæðismálum. Þá er það hlutverk ráðgjafans að upplýsa konuna um þær leiðir sem hún getur farið. Það kemur einnig fyrir að prestur hafi samband við þjónustumiðstöðina svo og Kvænnaathvarfið, Stígamót eða Landspítalinn til að óska eftir aðstoð við konu sem býr við heimilisofbeldi.

Engar tölur liggja fyrir um það hvort þessum málum hafi fjölgað og þess verður ekki vart að konur leiti nú meira en áður eftir aðstoð vegna ofbeldissambanda. Ofbeldi gegn konum kemur oft og iðulega fram í tilkynningum til Barnaverndar Reykjavíkur og tengist þetta allt að nokkru leyti, vanlíðan barnanna, erfiðar heimilisaðstæður og einhvers konar ofbeldi. Þannig fara þessi mál oft frekar til barnaverndar en til þjónustumiðstöðvar. Umræðan um ofbeldi hefur breyst eftir að Thelma Ásdísardóttir hóf opinberlega að ræða kynferðislegt ofbeldi í fjölskyldum. Sú saga hafði áhrif á mjög margar konur sem hafa verið beittar ofbeldi, hvort heldur var í æsku eða núna. Saga hennar sagði konum að hægt væri að leita aðstoðar án þess að skammast sín og bent á leiðir eins og Kvænnaathvarfið og Stígamót.

„Það hafa komið upp alvarleg mál á síðustu árum. Ég held að þau mál hafi orðið til þess að kerfið fór að skoða mál af þessum toga með öðrum hætti og þá ekki bara hið opinbera hjálparkerfi eins og þjónustumiðstöðvar borgarinnar heldur einnig lögregla. Lögreglan hefur að mínu mati endurskoðað vinnubrögð í kjölfar slíkra atburða.“

Ekki er spurt sérstaklega út í ofbeldi þegar leitað er aðstoðar, „*alveg eins og við spyrjum aldrei sérstaklega út í fötlun, við tökum á móti fólki og fólk gefur upp sína komuástæðu í viðtali. Síðan er farið í gegnum ástæðu fyrir þessari komu og þá kemur ýmislegt í ljós.*“ Starfsmenn hafa verið mjög opnir og vakandi fyrir ofbeldi gegn öldruðum og skoðað það sérstaklega, en þó ekki í viðtölum. Aldraðir leita lítið eftir viðtölum í þjónustumiðstöðinni, starfsmenn fara til þeirra og hitta þá í þeirra umhverfi. Það sama gildir um fatlaðar konur.

Erlendar konur skera sig ekki úr og leita ekki sérstaklega til þjónustumiðstöðvarinnar vegna ofbeldis. Það getur verið mjög flókið fyrir þær að leita þangað. „*Þær eru mjög hræddar við að óska eftir stuðningi hjá sveitarfélaginu þar sem það getur haft áhrif á möguleika þeirra á að búa áfram hér á landi.*“ Reynt hefur verið að koma skilaboðum til þeirra gegnum þeirra eigin samtök og Alþjóðahús um að ósk eftir ráðgjöf og stuðningi hafi ekki áhrif á umsókn um ríkisborgararétt.

Upplýsingar um ofbeldi eru skráðar í dagála en eru ekki birtar í ársskýrslum. „*Núna er yfirleitt unnið með dagálaskrifin á mjög faglegan hátt. Þar er lýst þeim hlutlægu þáttum sem gerast og ef einhverjir huglægir þættir koma inn, þá kemur það mjög skýrt fram, það eru hugleiðingar ráðgjafa eftir viðtal.*“ Engin ákveðin tegund mála er skráð á kerfisbundinn hátt.

Eins og áður hefur komið fram eru ekki til tölur um breytingu á fjölda þessara mála og tilfinningin er sú að svo sé ekki þrátt fyrir umræðuna. Skömmin sem fylgir ofbeldinu er enn til staðar.

Fjölbreytt úrræði eru í boði. Ef fyrst er litið á hóp eldri borgara þá er það að mörgu leyti viðkvæmur hópur vegna þess hve háður hann er ættingjum sínum og það getur verið mjög erfitt að uppgötva ofbeldið. Ef litið er á aðstoð í málum þar sem karlar beita eiginkonur eða sambýliskonur ofbeldi þá er hægt að aðstoða fólk með húsnaði, kynna því rétt til húsaleigubóta, aðstoða konur við fyrirframgreiðslu húsaleigu eða við að komast

tímabundið inn hjá Félagi einstæðra foreldra, og hægt er að veita fjárhagsaðstoð. Ýmiss konar ráðgjöf er veitt bæði á þjónustumiðstöðinni af félagsráðgjöfum og hjá sálfræðingi ef á þarf að halda. Þá eru konur stundum aðstoðaðar við að komast í samband við Kvennaathvarf, Stígamót eða embætti sýslumanns. Mikil áhersla er lögð á túlkajónustu ef um konur af erlendum uppruna er að ræða. Aðstoð er hægt að veita mjög fljótt ef um bráðainngrip er að ræða og svo er hægt í samvinnu við viðkomandi konu að fara að huga að framtíðarlausn. Þó má alltaf bæta þjónustuna. Hægt er að nýta áfrýjunarleiðir til að aðstoða í ákveðnum tilvikum, ákveðnir starfsmenn hafa sérþekkingu á málaflokknum og unnt er að finna lausnir. Kona fer þá ef til vill í Kvennaathvarf en stundum tekst mjög fljótt að tryggja henni varanlegt húsnaði.

Helstu samstarfsaðilar eru geðdeildir sjúkrahúsa, Kvennaathvarfið, lögregla og í sumum tilvikum prestar. Ekkert sérstakt form er á samstarfinu, það miðast við einstaklinginn sem um ræðir hverju sinni.

Alltaf er þörf á að efla fræðslu til fagfólks um ofbeldi og afleiðingar þess, bæði á þolandann og á börnin sem eru þolendur líka. „*Sænskur fræðimaður, Eva Lundgren, hefur skrifað mikið um þetta, hvernig konur fara líta svo á að þær verðskuldi ofbeldi með einhverjum hætti. Þetta verður vítahringur, vítahringur hræðslu... það er oft ekki fyrr en konurnar verða hræddar um börnin sín sem að þær fá þennan kraft sem þarf til að rífa sig út úr þessum vítahring.*“ Endurmenntun fyrir fagfólk mætti t.d. hugsa sér í Háskóla Íslands. Hægt væri að sjá fyrir sér námskeið í svipuðum dúr og Sigrún Júlíusdóttir og Nanna K. Sigurðardóttir buðu þar upp á um fjölskyldumeðferð. Þetta gætu verið bæði styttri og lengri námskeið.

Ætíð er hugað sérstaklega að stöðu barna á heimili og stundum hitta ráðgjafarnir börnin. Ef talið er að börnin séu í hættu eru málin tilkynnt til Barnaverndar Reykjavíkur þar sem starfsmenn þjónustumiðstöðva hafa ekki umboð til að hlutast til um aðgerðir á heimili nema ef fjölskyldan óskar sérstaklega eftir því. Hugsanlega leita barnlausar konur síður eftir aðstoð og þola ofbeldið lengur. Eins og áður segir er það oft fyrst þegar konur verða

hræddar um börn sín að þær bregðast við aðstæðum. Barnlausar konur eiga hins vegar að fá sömu þjónustu og aðrir, en þær leita líklega síður til þjónustumiðstöðvarinnar.

Til að bæta þjónustuna væri óskandi að þjónustumiðstöðvarnar hefðu „þrjár litlar íbúðir hér í Reykjavík, svona svolítið faldar íbúðir sem við gætum í samráði við Kvænnaathvarfið útvegað konum sem þurfa bara algjört skjól í einhvern smátíma á meðan þær eru að ná áttum, stað þar sem ráðgjafi gæti verið til taks þegar konur eru tilbúnar en komast ekki inn í Kvænnaathvarfið eða eru búnar að vera í Kvænnaathvarfi og gætu þá dvalið þarna tímabundið ... meðan við erum að finna þeim búsetu.“

4.6 Reykjanesbær

Hjá Fjölskyldu- og félagsþjónustu Reykjanesbæjar var rætt við Hjördísi Árnadóttur, framkvæmdastjóra.

Ekki er algennt að konur leiti aðstoðar vegna heimilisofbeldis en fyrir kemur að þær leiti aðstoðar vegna andlegs ofbeldis. Líkamlegt ofbeldi kemur frekar í ljós þegar farið er að ræða við konuna vegna einhverrar annarrar þjónustu sem hún leitar eftir. Þetta kemur ekki eingöngu fram í viðtölum heldur líka þegar fólk nýtir sér þjónustuna hjá Björginni sem er geðræktarmiðstöð í Reykjanesbæ. Málum af þessu tagi er stundum vísað til stofnunarinnar frá lögreglu og heilsugæslu, og stundum lýsa ættingjar yfir áhyggjum vegna gruns um ofbeldi. Þessi mál eru mjög falin og tilfinning viðmælanda er sú að þeim hafi almennt ekki fjölgað. Hins vegar hafi ákveðinn menningarmunur komið í ljós á undanförunum árum við það að konur af erlendu bergi brotnar hafa flust í umdæmið. Þær eru oft mjög einangraðar, og auk þess virðist margt erlent fólk sem flyst til landsins hafa annað viðhorf til lífsins en Íslendingar. Svo virðist sem það sé ásættanlegra í sumum menningarhópum en öðrum að beita konur ofbeldi.

Konur af erlendum uppruna leita ekki oft eftir aðstoð en þær koma samt og það hefur aukist. „Þær eru svona að verða meðvitaðri um réttindi sín og það kemur þá gjarnan kannski í kjölfarið á því að þær eru að leita eftir einhverri aðstoð, jafnvel leita eftir

möguleikum til að losna bara úr sambandinu.“ Ekki hafa komið upp mál vegna ofbeldis gegn öldruðum konum, en það er mjög dulið og vel falið. Erfitt hefur verið að vinna mál sem upp hafa komið varðandi ofbeldi gegn fötluðum konum þar sem viðkomandi vill oft og tíðum lítið gera í sínum málum og þá getur félagsþjónustan ekkert gert. „*Það getur verið erfitt að fara inn í mál sem ættingjar eða aðrir láta vita um ef konurnar eru ekki tilbúnar til að taka á því.*“

Ekki er spurt sérstaklega um ofbeldi þegar leitað er eftir þjónustu nema í þeim tilvikum þar sem grunur leikur á ofbeldi eða eitthvað kemur fram í viðtali sem gefur tilefni til þess að spyrja frekar. Mál er varða heimilisofbeldi eru ekki skráð sérstaklega en upplýsingar um ofbeldið er að finna í dagálum. Ekki koma fram neinar tölulegar upplýsingar um fjölda mála af þessu tagi í ársskýrslum.

Í boði eru fjölbreytt úrræði og ef kona er í hættu er hægt að veita henni aðstoð þegar í stað. Ef hún getur ekki leitað til neins í nánasta umhverfi sínu, svo sem fjölskyldu, er vísað á Kvænnaathvarfið. Þó kemur fyrir að konur hafi óskað eftir aðstoð til að losna úr hjónabandi en hafi búið áfram á heimili sínu meðan verið var að leita lausna, jafnvel án þess að upplýsa makann um fyrirætlun sína. Óskir af þessu tagi eru virtar svo framarlega sem metið er að börn á heimilinu séu ekki í hættu. Oftar en ekki er um er að ræða andlegt ofbeldi í slíkum tilvikum. Hægt er að bjóða upp á viðtöl hjá sálfræðingi og félagsráðgjafa. Ef að börn eru á heimilinu þarf að huga að stöðu þeirra og meta hvort vinna eigi mál þeirra út frá barnaverndarsjónarmiði. Ef þörf krefur getur barn einnig fengið viðtal við sálfræðing eða félagsráðgjafa. Stundum er greitt fyrir viðtöl hjá sérfræðingi utan stofnunar. Nær undantekningarlaust eru þessar konur illa settar fjárhagslega og þurfa því fjárhagsaðstoð. Í Reykjanesbæ er meira félagslegt húsnæði en annars staðar miðað við höfðatölu, en samt er alltaf fólk þar á biðlista. Neyðartilvik ganga hins vegar fyrir og biðtími getur verið frá tveimur upp í sex mánuði. Einnig er hægt að veita aðstoð til að fá leiguhúsnæði á almennum markaði.

Í Reykjanesbæ er starfrækt geðræktarmiðstöð sem nefnist Björgin. Þar er t.d. geðlæknir með viðtalstíma, geðræktarskóli er starfandi svo og iðjuþjálfun og ýmiss konar fræðsla. Þangað getur fólk komið og átt notalega stund, borðað saman eða spjallað. Björgin hentar til dæmis þeim sem eru félagslega illa staddir og líður illa af þeim sökum og getur jafnvel orðið til þess að fólk nær að styrkja sig uns það er tilbúið að kveðja óæskilegar aðstæður sínar.

Reykjanesbær er ágætlega í stakk búinn til að sinna þessum málum. Margir félagsráðgjafar eru starfandi á stofnuninni, og á fræðsluskrifstofunni, sem er í sama húsi, starfa margir sálfræðingar og góð samvinna er þar á milli. Þó er skortur á sálfræðiþjónustu á svæðinu og þörf á aukinni þekkingu fagfólks á málaflokknum. Einnig vantar skýrari skráningu þessara mála svo að þau komi frekar upp á yfirborðið.

Helsti samstarfsaðili er Kvennaathvarfið. Samstarfið felst t.d. í því að félagsþjónustan finnur húsnæði fyrir konur sem þar dvelja. Samstarfið fer einkum fram á símafundum. Gott samstarf er einnig við heilsugæsluna, presta, og lögreglu á staðnum, en félagsþjónustan hefur þó aldrei kært mál til lögreglu vegna ofbeldis gegn konu. Þá á Fjölskyldu- og félagsþjónustan gott samstarf við fræðsluviðið og þessar stofnanir halda reglulega samstarfsfundi.

Yfirleitt má segja að fagfólkið á staðnum sé vel til þess fallið að takast á við mál er tengjast heimilisofbeldi. Hins vegar er þörf á vakningu um málaflokkinn þannig að hann komi upp á yfirborðið á svipaðan hátt og gerðist um kynferðisbrotamálin, „*umræðan þarf að vera þannig að fólk sem er í þessum sporum átti sig á að það er ekki eitt í heiminum og hvert það geti leitað.*“

Þegar mál sem berast tengjast heimilisofbeldi er ætíð hugað að stöðu barnanna. „*Ég man ekki að svona mál hafi komið inn án þess að það hafi verið barnaverndarmál.*“ Þau fara þá í þann farveg og eru unnin út frá barnaverndarlögum.

Til þess að tryggja betri þjónustu í þessum málaflokki er t.d. þörf á að fá trúnaðarmann eða einhvern sérstakan starfsmann til að aðstoða fatlaðar konur, ef upp kemur grunur um ofbeldi gagnvart þeim.

4.7 Ísafjarðarbær

Á Ísafirði var rætt við Margréti Geirsdóttur, yfirmann Skóla- og fjölskylduskrifstofu Ísafjarðar.

Mál er varða heimilisofbeldis berast til félagsþjónustunnar eftir ólíkum leiðum. Sjaldgæft er að kona komi sérstaklega til að leita aðstoðar vegna ofbeldis, en það kemur stundum í ljós þegar farið er að vinna með henni vegna einhvers konar þjónustu sem hún hefur óskað eftir. Einnig tilkynnir lögregla stundum heimilisofbeldi.

Nokkuð er um að mál sem varða ofbeldi gegn konum berist til barnaverndarnefndar og þá í flestum tilvikum frá lögreglu. Oftast nær er óregla tengd þessum málum. Í barnaverndinni er unnt að fara ítarlegar ofan í saumana á ástæðum tilkynningar en gert er hjá félagsþjónustunni og þannig fæst oft vitneskja um ofbeldi í fjölskyldu. Almennt er ekki spurt sérstaklega um ofbeldi, hvorki í félagsþjónustunni eða barnaverndinni, heldur ekki gagnvart ákveðnum áhættuhópum svo sem erlendum konum eða fólki sem á við áfengis- og fíkniefnavanda að stríða. „*Þetta er ekki svona eitt af því sem við erum sérstaklega að sigta eftir. En ef það vaknar einhver grunur eða vísbending þá förum við í saumana á því.*“

Ekki er að merkja breytingu á málafjölda af þessu tagi. Starfsmenn verða þó varir við ákveðnar breytingar vegna þeirrar stöðu sem nú ríkir í þjóðfélaginu, merkja má ákveðinn titring og samskiptaerfiðleikar eru að koma upp á yfirborðið. Einnig virðist andlegt ofbeldi vera að aukast.

Upplýsingar um ofbeldi eru skráðar í dagnótur á sama hátt og allar aðrar upplýsingar og ekki aðgengilegar í ársskýrslu. Reyndar hefur ársskýrsla ekki verið gerð í þeirri mynd

sem æskileg væri, en hún mun verða gerð fyrir árið 2009. Skráningin hefur verið óbreytt síðustu fimm ár. *„Við skráum það þegar það kemur upp á yfirborðið eða þegar við verðum varar við eitthvað sem veldur grunsemdum hjá okkur. Þetta er allt háð því að einstaklingurinn sé tilbúinn til að tjá sig og við reynum að styðja fólk í því, en það er ekki um að ræða sérstaka skráningu, þetta er bara partur af máli.“*

Mál í barnavernd eru skráð í dagál samkvæmt skilgreiningar- og flokkunarkerfi Barnaverndarstofu (SOF) og þá sem tilfinningalegt ofbeldi gagnvart barninu, þar sem þessi flokkun snýr að því, ekki að móður. Ekki eru til neinar tölur eða rannsóknir sem sýna hvort breytingar hafi orðið á eðli ofbeldis. Hins vegar bendir margt til þess að erfiðara sé að eiga við andlega ofbeldið, það er meira falið og því erfiðara að nálgast það. Ekki hefur heldur orðið vart við breytingar varðandi ofbeldi gegn fötluðum konum og konum af erlendum uppruna. Þessum hópum er sérstaklega hætt við ofbeldi og því er mikilvægt að huga að þeim.

Í barnaverndinni sjá starfsmenn helst þær breytingar að það er eins og mörkin eða leikreglurnar í kynferðislegri nálgun ungs fólks séu nú mjög á reiki. *„Það er eins og það ríki á margan hátt algjört markaleysi og virðingarleysi í kynferðismálum. Það er lítillækkun, það er niðurlæging, virðingarleysi algjört. ... Við erum alltof of að fá mál vegna ungra stúlkna sem eru ... bara misnotaðar.“*

Í boði eru úrræði sem eru svolítið misjöfn eftir málunum. Ef aðstæður eru erfiðar er stundum reynt að hlutast til um að viðkomandi fái íbúð og geti flutt strax frá ofbeldismanninum. Hægt er að bjóða upp á sérhæfða meðferð, en þá í Reykjavík. Konan fær þá til dæmis stuðning til að komast í Kvennaathvarfið. Sálfræðingur kemur á staðinn reglulega og þá er unnt að bjóða viðtöl. *„Það er mjög mismunandi hvernig farið er með mál og allt snýst þetta um samvinnu við einstaklinginn sem um ræðir og það er oft bara ... hvað vill viðkomandi og við reynum að styðja hann í því.“* Í svona litlum sveitarfélögum er þjónustan oft nálæg og það tekur ekki langan tíma að veita hana. Fylgja þarf ákveðnum

málsmeðferðarreglum eins og t.d. í barnaverndinni, en þegar neyðaraðstæður koma upp er unnt að bregðast við þeim strax.

Þegar mál sem varða heimilisofbeldi berast eru viðbrögð barnaverndarinnar svipuð og hjá félagsþjónustunni. Reynt er að finna fagaðila og bjóða upp á þjónustu, en sálfræðingur starfar á skrifstofunni auk þess sem hægt er að leita aðstoðar skólasálfræðings. Viðbrögðin og stuðningurinn sem veittur er ræðst af eðli hvers máls og því hvað börnin hafa upplifað. Auk þess er lögð áhersla á að mæta þólandanum þar sem hann er staddur og ná samvinnu við hann.

Yfirleitt má segja að úrræðin séu nægjanleg, en stundum er þörf á úrræðum sem ekki bjóðast á staðnum. Þá er reynt að leita í önnur sveitarfélög eftir þjónustunni t.d. til sérfræðinga í Reykjavík. Því fylgir mikill kostnaður að aðstoða konu til að komast í Kvennaathvarfið eða að fara í áfengis- og fíkniefnameðferð, en að öðru leyti er þetta ekki nein hindrun. Reynt er að skoða málin og bæta þjónustuna eftir því sem tilefni gefst. Lögregla og sálfræðingur eru helstu samstarfsaðilar félagsþjónustunnar þegar í hlut eiga konur sem verða fyrir ofbeldi í nánnum samböndum. Auk þess er um að ræða samstarf við Kvennaathvarfið og Stígamót.

Hvað varðar þekkingu fagfólks í þessum málaflokki væri æskilegt að starfsmenn Kvennaathvarfsins, sem er sérhæft í þessum málum og nýtur oft styrkja frá sveitarfélögum, kæmu öðru hvoru á staðinn með fyrirlestra. Einnig mætti auka fræðslu með námskeiðum sem gætu t.d. farið fram gegnum fjarfundarbúnað svo að ekki þurfi að greiða fargjöld til Reykjavíkur og dagpeninga vegna slíkra ferðalaga. Þörf er á frekari fræðslu um þennan málaflokk bæði fyrir starfsmenn barnaverndar og félagsþjónustu, og þá helst frá fólki sem hefur það að sérgrein sinni að fást við ofbeldi gegn konum. Fræðslan þarf að snúa að birtingamyndum ofbeldis og fyrstu skrefunum til að nálgast konur sem hafa orðið fyrir ofbeldi. Einnig þarf fræðslu og umræðu um nálgun starfsmanna í málum ungra kvenna, því að mikilvægt er að styrkja þær og hjálpa þeim að efla sjálfsvirðingu sína og sjálfstraust. Sú aukning sem starfsmenn sjá í málaflokknum

tengist ofbeldi eða misbeitingu gagnvart ungum konum og unglingsstúlkum eins og nefnt var hér að framan og tengist oft Internetinu, þar sem stundum er skrifað á niðurlægjandi hátt um stúlkur eða birtar myndir af þeim sem særa blygðunarkennd þeirra.

Sérstaklega er hugað að aðstæðum barna þegar tilkynning um ofbeldismál berst. Í því felst oft samvinna við lögreglu sem sendir skýrslur vegna málsins og haldnir eru reglulegir samstarfsfundir.

Það er áhyggjuefni hve illa tekst að aðstoða fatlaðar konur sem verða fyrir ofbeldi. Stundum er unnt að aðstoða konuna tímabundið með því að hjálpa henni úr aðstæðunum, en síðan tekur hún ef til vill ákvörðun um það sjálf að snúa aftur í sömu aðstæður og enginn getur haft áhrif á það því hún er sjálfráða.

4.8 Húnaþing vestra

Hjá Félagsþjónustu Húnaþings var rætt við Henrike Wappler, félagsráðgjafa.

Konur koma sjaldan til félagsþjónustunnar til að biðja um aðstoð vegna ofbeldis, heldur kemur það í ljós þegar verið er að fjalla um aðra þjónustu sem konan hefur óskað eftir. Flest málín tengjast þó barnaverndarmálum. Ekki er algengt að aðrir vísi ofbeldismálum til félagsþjónustunnar.

Ekki verður vart breytinga á fjölda ofbeldismála sem félagsþjónustan fjallar um og ekki er leitað sérstaklega eftir því hvort um ofbeldi sé að ræða þegar konur leita til stofnunarinnar. Fáar konur af erlendum uppruna búa á svæðinu, en upp hafa komið mál sem varða ofbeldi gegn öldruðum. Ekkert er skráð sérstaklega um ofbeldið í málum sem tengjast félagsþjónustunni, en skráning er markvissari í barnaverndarmálunum. Þörf er á að skrá þessi mál betur.

Þegar um er að ræða barnaverndarmál eru þau unnin samkvæmt barnverndarlögum, tilkynning er könnuð og aðstæður metnar út frá þörfum barnanna. Ekki er spurt sérstaklega um ofbeldi nema einhverjar ástæður gefi tilefni til þess.

Félagsþjónustan getur boðið ýmsa þjónustu svo sem húsnæði sem sveitarfélagið á og þessi mál fá venjulega forgang. Langt er að fara í Kvennaathvarfið svo að þess er sjaldan kostur. Fjárhagsaðstoð er möguleiki auk stuðningsviðtala, annaðhvort á stofnuninni eða hjá sálfræðingi sem kemur reglulega á staðinn. Ef um barnaverndarmál er að ræða er einnig hægt að veita stuðningsfjölskyldu og persónulegan ráðgjafa „*en oft er fjölskyldan ekki tilbúin að láta einhvern koma inn á heimilið*“. Það er heldur ekki auðvelt að finna fólk sem er tilbúið að taka að sér þessi stuðningshlutverk. Oft vantar möguleika til að vinna með fjölskyldunum sem heild, sálfræðingur sem kemur einu sinni í mánuði getur ekki unnið nógu markvisst og starfsmenn á svæðinu hafa ekki haft möguleika á að bjóða fjölskylduvinnu. Í raun þarf að skapa úrræði kringum hvert einstakt tilvik og leita leiða til að finna möguleika á stuðningi í umhverfinu. Þar sem stofnunin sinnir einnig málefnum fatlaðra er gott samstarf milli þessara sviða í málum er varða ofbeldi. Þá er samstarf við skólana, enda situr félagsmálastjóri í nemendaverndarráði, og einnig er unnið með heilbrigðisstofnuninni. Þörf er á aukinni þekkingu í þessum málaflokki, t.d. með námskeiðum og „*svo einhvers konar teymi ... sem hægt væri að leita til og væri á landsvísu...*“

Viðmælandi telur að sérfræðiþekkingu á barnaverndarmálum vanti hjá barnaverndarnefndinni sem treystir á starfsmenn og hefur takmarkaðar forsendur til að gagnrýna störf þeirra eða veita stuðning. Stofnunin sinnir einnig Strandasýslu en mikil þörf er á félagsmálastjóra á því svæði svo að unnt verði að bæta þjónustuna þar. Þá er mikilvægt fyrir starfsmenn að hafa aðgang að handleiðslu, en erfitt getur verið að nálgast hana vegna fjarlægðar og annríkis.

4.9 Akureyri

Á Akureyri var rætt við Guðrúnu Sigurðardóttur, deildarstjóra fjölskyldudeildar Akureyrar.

Mál sem varða heimilisofbeldi eru ekki mörg, um það bil 5–7 á ári. Oftast er það konan sem leitar aðstoðar, en ofbeldið kemur ekki í ljós fyrr en farið er að vinna málið út frá þeirri beiðni sem konan kemur með, t.d. hvað varðar möguleika á húsnæði eða fjárhagsaðstoð. Konan er þannig að leita ráða varðandi praktísk mál sem geta tengst því á hvern hátt hún geti spjarað sig án maka með börn sín, enda eru þetta yfirleitt konur með börn. Ekki hefur orðið vart breytinga á fjölda þeirra mála sem upp koma.

Ofbeldismál eru ekki skráð sérstaklega en upplýsingar um ofbeldi eru í dagálum. Skráning mála hefur verið nokkrum annmörkum háð, m.a. vegna þess að illa hefur gengið að fá gott tölvukerfi sem hentar félagsþjónustu. Þá telja starfsmenn oft að erfitt sé að finna tíma til að skrá mál vegna anna. Fyrir vikið er þekking á þessum málaflokki takmörkuð og það gildir raunar um fleiri flokka.

Fáar konur af erlendum uppruna búa á svæðinu og þær leita sér sjaldan aðstoðar. Ein ástæða þess getur verið sú að ætli þær að sækja um íslenskan ríkisborgararétt mega þær ekki hafa þegið félagslega aðstoð. Afar fá mál hafa komið upp er varða ofbeldi gegn eldri konum en það hefur þó gerst. Ef heimahjúkrun vissi af slíku máli er ekki víst að hún myndi leita til félagsþjónustunnar með það. *„Ég held að það sé dálítið gróið í hugum fólks að félagsþjónustan er praktísk, félagsþjónustan stendur fyrir félagslegum úrræðum fyrst og fremst svo sem fjárhagsaðstoð og húsnæði. Þegar menn sjá að þörf er á slíkri aðstoð þá er það félagsþjónustan örugglega, en ef ekki er um það að ræða þá er ég ekki alveg viss um hvað fólk gerir.“* Einhver mál hafa komið upp sem tengjast ofbeldi gegn fötluðum konum. Þau mál getur verið erfitt að nálgast því að konan á ef til vill erfitt með að koma orðum að líðan sinni og getur talið að aðstæður hennar séu eins og þær eigi að vera.

Í ofbeldismálum er í raun öllu til tjaldað og öllum þeim úrræðum beitt sem félagsþjónustan hefur yfir að ráða. Konur eru aðstoðaðar við að komast í Kvennaathvarfið og allur kostnaður sem því fylgir greiddur. Þær njóta forgangs að leiguþúðum, fá fjárhags-

aðstoð og geta einnig fengið greiddan ýmsan kostnað sem tengist börnum þeirra. Þá er unnt að veita ráðgjöf og viðtöl hjá þeim félagsráðgjafa sem fjallar um málið á stofnuninni. Gott samstarf er við geðheilbrigðisþjónustuna og unnt er að fá viðtal þar við geðlækni eða sálfræðing ef þörf krefur auk þess sem fjölskylduráðgjöf stendur þeim til boða hjá heilsugæslunni. Um tíma var rekið kvennaathvarf á Akureyri, en í svo litlu samfélagi virðist það henta konunum betur að leita til Kvennaathvarfsins í Reykjavík, þurfi þær á annað borð að yfirgefa heimili sitt. Þrátt fyrir alla þá aðstoð sem unnt er að veita þarf að koma betur til móts við þarfir þeirra kvenna sem hér um ræðir. Helstu samstarfsaðilar fjölskyldudeildar í málum er tengjast heimilisofbeldi eru lögregla, heilsugæsla, sjúkrahúsið og Kvennaathvarfið.

Starfsmenn gera sér grein fyrir því að heimilisofbeldi er til staðar, en hætt er við að þeir séu ekki eins vakandi fyrir þeirri staðreynd og æskilegt væri. *„Það þarf kjark og fagmennsku til að horfast í augu við vonda hluti sem eru að gerast á heimilum fólks. Starfsmenn hafa mikið að gera og það er léttast að komast í gegnum daginn án þess að vera að spyrja mikið óþægilegra spurninga – maður afgreiðir það sem maður fær – þetta er ákveðin tilhneiging hér.“*

Auka þarf fræðslu fyrir starfsmenn um einkenni og skaðsemi ofbeldis, hvað það þýði fyrir börn að búa við þær aðstæður og hvað hægt sé að gera. Þetta tengist líka skólanum og leikskólanum – þar þarf starfsfólk að læra að sjá og bregðast við.

Skipulag þjónustunnar á Akureyri er gott þar sem fjölskyldudeildin sinnir öllum málaflokknum, þar með talið öldrunarþjónustu og málefnum fatlaðra, og heimilishjálpin og heimahjúkrun eru því staðsett á sama stað. Þannig ætti að vera auðvelt að afla upplýsinga um það hvar ofbeldi kunni að leynast og veita aðstoð. Í nýrri framkvæmda-áætlun fjölskyldudeildar er þessi stefna sett skýrt fram þannig að starfið á að geta orðið markvissara.

Hvað börn varðar má almennt telja að félagsþjónustan gæti gefið þeim meiri gaum. Það er fullorðni aðilinn sem kemur og leitar aðstoðar og þá er talað um börnin, enda eru þau stundum ástæða þess að leitað er aðstoðar. Í félagsþjónustunni er hins vegar ekki oft talað við börnin, „það er hlutur sem liggur einhvern veginn í hefðinni, en mér finnst alveg tímabært að reyna að breyta því“. Leiti kona í Kvennaathvarfið er metið hvort barn hennar þurfi sérstakan stuðning og þá er unnt að nýta sérfræðinga á stofnuninni eins og kennsluráðgjafa og fleiri. Þetta gerist þó ekki sjálfkrafa og oft er einhver utan stofnunarinnar fenginn til að ræða við barnið.

Á Akureyri hefur verið talsverð umræða um heimilisofbeldi í kjölfar kynningar á meistaraþrófsritgerð nemenda við Háskólann á Akureyri, en hún var byggð á viðtölum við þolendur ofbeldis. Í kjölfarið varð til grasrótahreyfing fagfólks og leikmanna sem ákvað að eitthvað þyrfti að gera. Bæjaryfirvöld ákváðu að fela félagsmálaráði að semja framkvæmdaáætlun sveitarfélagsins gegn kynbundnu ofbeldi og hún er nú í vinnslu.

4.10 Norðurþing

Hjá Félagsþjónustu Norðurþings var rætt við Freydísi Jónu Freysteinsdóttur, félagsmálastjóra.

Mál er varða heimilisofbeldi berast ekki oft til félagsþjónustunnar og þegar það gerist tengjast þau barnaverndarmálum og koma þá frá lögreglu. Slíkum málum virðist ekki hafa fjölgað en þau eru ekki skráð sérstaklega sem heimilisofbeldi.

Það er ekki regla að spyrja um ofbeldi þegar konur leita aðstoðar hjá félagsþjónustunni, en það er gert ef tilefni gefst, t.d. ef konan er buguð á einhvern hátt. Trúlega eru konur frá framandi menningarsvæðum frekar spurðar um ofbeldi en aðrir hópar. Upplýsingar um ofbeldi eru skráðar í dagála og ekki hægt að kalla þær upplýsingar fram sjálfvirkt.

Við könnun mála sem lúta að barnavernd er hins vegar spurt sérstaklega um ofbeldi sem hluta af fjölskyldusögu. Upplýsingar eru skráðar í dagála og þá sem tilfinningalegt

ofbeldi samkvæmt SOF-kerfi Barnaverndarstofu, en eins og áður hefur komið fram hefur sá flokkur einnig að geyma ýmis önnur atriði, þannig að ekki er unnt að kalla fram upplýsingar um fjölda tilvika er varða heimilisofbeldi á auðveldan hátt eða í ársskýrslu. Málín eru unnin samkvæmt barnaverndarlögum og það tekur ekki langan tíma að finna úrræði. *„Ég myndi segja að við værum ótrúlega vel stödd. Mín reynsla að það sé mun betur haldið utan um hvert barn á smærri stað.“*

Hægt er að veita konum sem beittar hafa verið ofbeldi fjölbreyttan stuðning. Þær eiga kost á aðstoð við að leita til Kvennaathvarfsins, reynt er að fá geranda til að fara af heimilinu og hægt er að óska eftir nálgunarbanni. Möguleiki er á félagslegri ráðgjöf og sálfræðiviðtölum auk þess sem unnt er að bjóða stuðningsviðtöl hjá geðræktarstöðinni Setrinu. Þá er hægt að aðstoða með húsnæði og fjárhagsaðstoð. Kosturinn við litla staði er sá að hægt er að klæðskerasauma úrræði í hverju einstöku tilviki og hægt að bregðast fljótt við og veita nauðsynlega aðstoð þegar í stað. *„Það er tiltölulega auðvelt af því að þetta er ekki svona bákn eins og víða annars staðar.“*

Á vegum félagsþjónustunnar hefur konum, sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi í æsku, verið boðið upp á hópastarf. Uppi eru hugmyndir um að útbúa svipað tilboð fyrir konur sem orðið hafa fyrir ofbeldi af hálfu maka og jafnvel líka fyrir börn. Einnig væri æskilegt að geta boðið börnum upp á leik- eða listmeðferð, en sérfræðipækking er til staðar um þess konar meðferðarform.

Helstu samstarfsaðilar eru skólar, lögregla og heilsugæsla. Skólaþjónusta er hluti af félagsþjónustunni og því er auðvelt að vinna saman að málum.

Það er þörf á að auka þekkingu um ofbeldi, t.d. menningaráhrif ofbeldis, og einnig um einkenni þess svo og birtingamyndir andlegs ofbeldis. Ekki hefur á það reynt hvort samstarfsaðilar þurfi frekari fræðslu um ofbeldi og einkenni þess. Í stefnumótandi framkvæmdaáætlun í barnavernd fyrir árin 2007–2010 er lögð áhersla á fræðslu til samstarfsaðila um barnavernd, og ofbeldi og einkenni þess eru hluti af þeirri fræðslu.

Sérstaklega er hugað að stöðu barna þegar upplýsingar berast um ofbeldi gegn konum. Í fyrsta lagi er hugað að öryggi þeirra og reynt að meta hve alvarlegt ofbeldið er. Málið er þá kannað og síðan boðið upp á viðtöl ef þurfa þykir – bæði fyrir foreldra og börn. Ef mál af þessum toga þar sem börn eru inni í myndinni bærast til félagsþjónustunnar yrði það gert að barnaverndarmáli og unnið í samræmi við það.

4.11 Fjarðabyggð

Hjá Félagspjónustusviði Fjarðabyggðar var rætt við Sigríði Stefánsdóttur, félagsmála-
stjóra.

Mál er varða heimilisofbeldi eru ekki mörg og þau sem berast tengjast flest barnavernd. Konurnar koma til að spyrjast fyrir um húsnæði, þær eru að leita leiða úr sambúð og kanna hvernig þær geti bjargað sér einar, en þá kemur stundum í ljós að þær búa við ofbeldi. Lögreglan hefur líka tilkynnt mál af þessu tagi í tilvikum þar sem börn eru á heimilinu.

Ekki liggja fyrir tölur sem sýna breytingar á fjölda mála. Nú er þó oftast leitað til félagsþjónustunnar vegna heimilisofbeldis en fyrir nokkrum árum. Ástæðan tengist trúlega menningarárækkstrum. Í kjölfar markvissrar kynningar á tilkynningarskyldunni hefur málum þó fjölgað í barnavernd. Þá er ástæða til að hafa áhyggjur af aukningu í því efnahagsástandi sem nú ríkir.

Það er ekki vinnuregla að spyrja um ofbeldi þegar leitað er aðstoðar hjá félagsþjónustunni. Þó má ætla að spurt sé í fleiri tilvikum en færri, „það er orðið manni eðlilegra og tamara. Viðbrögðin eru heldur ekki eins og þau voru, konur taka þessu ekki eins illa og hrökkva ekki eins í vörn.“ Ástæðan fyrir þessu er útkoma bókarinnar *Myndin af þabba* eftir Thelmu Ásdísardóttur, „það varð vitundarvakning, ekki bara um kynferðislegt ofbeldi“. Við könnun barnaverndarmála er spurt sérstaklega um ofbeldi, en það er liður í að fá sem besta mynd af aðstæðum barnsins og meta síðan nauðsynlegan

stuðning fyrir það. Upplýsingar um ofbeldi, bæði í málum sem tengjast félagsþjónustunni og barnaverndinni eru skráðar í dagála en þær birtast ekki í ársskýrslu.

Fatlaðir eiga ágætt skjól í Fjarðabyggð og hvorki hafa komið upp ofbeldismál tengd fötluðum né öldruðum. Nokkurn menningarmunur virðist mega greina í viðhorfum til þess hvað teljist vera ofbeldi þegar um er að ræða sambúðarfólk þar sem annar aðili eða báðir eru af erlendum uppruna, og slík mála hafa komið upp.

Félagsþjónustan getur boðið fjölþættan stuðning. Má þar nefna viðtöl hjá sálfræðingi, en hálfstöðugildi sálfræðings er hjá stofnuninni. Einnig er boðið upp á viðtöl og aðstoð félagsráðgjafa og hjá sérfræðingum sem koma reglulega á svæðið. Konur hafa notið aðstoðar til að fara í Kvennaathvarfið og samstarf hefur verið við Stígamót. Unnt er að aðstoða konur við að fá félagslegt leiguhúsnæði og veita fjárhagsaðstoð. Hægt er að bjóða konunum viðtöl annars staðar en á skrifstofu félagsþjónustunnar því það getur verið viðkvæmt mál að láta sjá sig þar. Í barnaverndarmálum er jafnframt hægt að veita stuðning tilsjónarmanns og í bígerð er að opna neyðarvistun fyrir börn sem af einhverjum ástæðum þurfa að fara af heimili sínu, en slíkt gæti komið að gagni í þessum málum. Hvað varðar úrræði skortir helst meiri tíma til að sinna öllum málaflokkum.

Helstu samstarfsaðilar í málum er varða heimilisofbeldi eru lögregla, heilsugæsla, skólar/námsráðgjafar og sérfræðingar sem koma reglulega á staðinn. Þá er einnig samstarf við Kvennaathvarfið og Alþjóðahús í þeim tilvikum þegar þörf er á túlkajónustu.

Það er alltaf þörf á meiri fræðslu fyrir fagfólk, t.d. við að þekkja einkenni ofbeldis. Áhugi er á að mennta betur það fólk sem sinnir heimaþjónustu og liðveislu. Haldin hafa verið námskeið á vegum Rauða krossins og heilsugæslunnar, en hér þarf að bæta um betur.

Sérstaklega er hugað að börnum sem búa við heimilisofbeldi en það fer eftir aðstæðum hverju sinni hvernig starfsmenn nálgast þau. „*Það fer eftir aldri barnanna og hvaða merki þau bera hvernig maður leggur upp áætlun.*“

4.12 Mýrdalshreppur

Hjá Félagsþjónustu Rangárvalla- og Vestur-Skaftafellssýslu var rætt við Mörtu Bergmann, félagsmálastjóra.²

Á svæðinu eru sameiginleg félags- og barnaverndarþjónusta. Félagsmálastjóri hefur verið starfandi sl. fimm ár. Í upphafi var boðið upp á fasta viðtalstíma í Vík, en nú eru viðtöl samkvæmt samkomulagi og þegar þörf krefur. Sveitarfélögin sem standa að þjónustunni eru ólík. Í Vík eru afar fáir útlendingar, ólíkt því sem er á öðrum þéttbýlisstöðum á svæðinu. Tekjur íbúa á svæðinu eru lágar.

Flest þeirra mála sem berast og varða heimilisofbeldi tengjast barnaverndinni. Þau koma flest frá lögreglu, en einnig koma þær konur sem í hlut eiga stundum og eru þá að leita eftir einhverri annarri þjónustu. Ofbeldið kemur síðan í ljós þegar farið er að skoða beiðni konunnar nánar. Oftast tengist ofbeldið áfengisneyslu.

Félagsþjónusta á svæðinu er að mörgu leyti nýjung þar um slóðir og hún hefur ekki verið kynnt sérstaklega með ofbeldismál í huga. Því erfitt að sjá hvort breyting sé á fjölda mála. Í þeim málum sem berast félagsþjónustunni fer það eftir eðli þeirra hvort spurt er um ofbeldi. Það sama á við um barnaverndarmál, en þó er ætíð spurt um ofbeldi í málum sem tengjast áfengis- og fíkniefnaneyslu. Upplýsingarnar eru skráðar í dagála og ekki er hægt að kalla þær fram sérstaklega, en skráning hefur hins vegar oft verið látin sitja á hakanum vegna annríkis.

Í Mýrdalshreppi eru nær engar konur af erlendum uppruna ólíkt því sem er í nágrenna-sveitarfélögum. Fatlaðir fá takmarkaða þjónustu og verða að yfirgefa byggðarlagið ef þeir þurfa á sambyli að halda. Ekki hafa komið upp nein mál er tengjast ofbeldi gagnvart þessum hópum né heldur gegn öldruðum.

² Marta Bergmann lét af störfum félagsmálastjóra 31. desember 2008.

Konur sem beittar hafa verið ofbeldi geta fengið fjárhagsaðstoð, og húsnæði er hægt að útvega með stuttum fyrirvara. Það er langt að fara í Kvennaathvarfið og því getur verið erfitt að taka sig upp og leita þangað. Sálfræðingur kemur reglulega á Hvolsvöll og þar eiga konurnar kost á viðtölum. „Þjónustan utan höfuðborgarsvæðisins er oft sveigjanleg. Við getum frekar sveigt reglur og við getum verið fljót að útvega úrræðin.“ Í barnaverndarmálum hefur verið lögð sérstök áhersla á að veita foreldrum ráðgjöf varðandi uppeldi og hvaða áhrif það hefur á börn að alast upp við heimilisofbeldi. Úrræðin eru þó takmörkuð og ýmislegt vantar. Helstu samstarfsaðilar í þessum málum er lögregla og heilsugæsla.

Mikil þörf er á að auka þekkingu fagfólks á ofbeldi, birtingamyndum þess og afleiðingum. Þetta á sérstaklega við um þá sem veita aðstoð á heimilum fólks, eins og heimilishjálp og heimahjúkrun. Þá þarf einnig að auka símenntun allra fagmanna á þessu sviði.

4.13 Vestmannaeyjar

Rætt var við Guðrúnu Jónsdóttur, yfirfélagsráðgjafa hjá fjölskyldu- og fræðslusviði Vestmannaeyjarbæjar.

Þolendur ofbeldis leita sjaldan beint eftir aðstoð heldur koma þær til að leita eftir aðstoð vegna ýmissa annarra félagslegra vandamála. Stundum er eins og konurnar treysti sér ekki til að leita aðstoðar fyrr en ofbeldissambandinu er lokið. Ástæðan fyrir þessu er að öllum líkindum sú hversu kúgaðar þær eru og að þær kenni jafnvel sjálfum sér um ofbeldið. Flest málanna berast barnaverndinni og er þá t.d. vísað þangað af lögreglu sem ýmist hefur samband strax eða sendir skýrslu síðar. Mál berast einnig til barnaverndar frá nágrönnum, kunningjum, almenningi, skóla, leikskóla og heilsugæslu.

Ekki er talið að málum sem tengjast heimilisofbeldi hafi fjölgað í samfélaginu, þau hafi alltaf verið fyrir hendi. Nú koma þau þó frekar upp á yfirborðið en áður og málum sem

berast félagsþjónustunni og barnaverndinni hefur fjölgað. Ástæðan er til dæmis aukin meðvitund lögreglu og annarra um að tilkynna mál til barnaverndar.

Engin markviss skráning er á ofbeldismálum gegn konum. Mikil bót var að því þegar Barnaverndarstofa gaf út skilgreiningar- og flokkunarkerfið SOF til notkunar við skráningu barnaverndarmála, en samkvæmt því er heimilisofbeldi skráð sem tilfinningalegt ofbeldi gegn börnum þegar þau berast. Hins vegar er ekki auðvelt að finna fjölda þeirra mála sem tengjast heimilisofbeldi og upplýsingar um þau eru ekki birtar í ársskýrslu.

Ekkert staðlað spurningarform er til fyrir konur sem leita aðstoðar og því ekki spurt sérstaklega um ofbeldi. Ef þær upplýsingar sem gefnar eru vekja grun um ofbeldi er spurt um það. Það sama á við í barnaverndarmálum þar sem ofbeldi getur til dæmis tengst málum sem snúa að hegðunarerfiðleikum stálpaðra barna. Ofbeldi gegn konum virðist magnast við áfengis- og fíkniefnaneyslu fólks og þessi vandi virðist því oft tengjast neyslu.

Af einhverjum ástæðum hafa ofbeldismál er varða aldraða ekki komið upp, en þau mál eru að öllum líkindum mjög falin. Grunur hefur vaknað um ofbeldi gegn fötluðum konum, en mjög erfitt getur verið að komast að þeim málum, *„það er mjög erfitt að nálgast þessi mál þegar við höfum ekki þennan aðgöngumiða eins og ég segi ... börnin“*. Mál er varðar konur af erlendum uppruna hafa komið upp og þá sem barnaverndarmál. *„Kannski finnst erlendum konum það sjálfsagðara eða að svona eigi hlutirnir að vera ... líka kannski bara þekkingarleysi á íslensku samfélagi, þær þora kannski síður að leita sér aðstoðar, vita jafnvel ekki hvert þær eigi að leita og eru oft og tíðum hræddar við kerfið.“* Sú breyting sem orðið hefur í seinni tíð felst kannski einkum í því að andlegt ofbeldi hafi aukist. *„Manni finnst oft ferlið vera þannig að það er byrjað á andlegu ofbeldi og síðan kemur líkamlegt ofbeldi og jafnvel kynferðislegt ofbeldi.“*

Það er mjög persónubundið hvaða úrræði er unnt að bjóða í hverju einstöku tilviki og það sem skiptir mestu máli er hversu tilbúnar konurnar eru að vinna í sínum málum. Ætíð er mælt með því að konan leiti sér aðstoðar í Kvennaathvarfinu, hvort heldur hún leitar símaráðgjafar eða fer þangað til dvalar. Ef kona er tilbúin til að yfirgefa maka sinn þá er veittur stuðningur, t.d. hvað varðar húsnæði, fjárhagsaðstoð, viðtöl við sálfræðing og/eða félagsráðgjafa. Ef konur kjósa að fara upp á land og tala þar við einhvern fagaðila þá er einnig hægt að aðstoða þær fjárhagslega til þess. Félagssálgjöf og sálfræðipjónusta er veitt af félagsþjónustunni, en sálfræðiviðtölin eru oft meira til að greina þörfina fyrir frekari viðtöl. Eftir nokkur viðtöl er viðkomandi oft vísað annað í sálfræðiviðtöl og þá er yfirleitt sótt um aðstoð til að fara í tíu viðtöl.

Biðlisti er eftir húsnæði og fjölskyldur hafa forgang fram yfir einstaklinga. Ef um er að ræða konu með börn er allt reynt til að leysa málið, t.d. með bráðabirgðahúsnæði sem Rauði krossinn hefur yfir að ráða í Vestmannaeyjum. Hægt er að leysa málin nokkuð fljótt og oftast unnt að fá viðtal innan viku. Alltaf má þó bæta þjónustuna og stundum setja landfræðilegir annmarkar strik í reikninginn. Að leita eftir þjónustu í Reykjavík er ekki aðeins kostnaðarsamt heldur einnig tímafrekt og það getur verið erfitt að fá frí í vinnu. Það sem helst vantar heim í hérað er geðlækna- og sálfræðipjónusta.

Barnaverndarmál sem tengjast heimilisofbeldi eru unnin á sama hátt og önnur mál sem berast barnaverndinni. Þau eru oftast unnin í teymi þar sem starfsmenn ræða saman tiltekið mál. Sömu úrræði eru í boði og hjá félagsþjónustunni, en barnaverndarnefnd er síðan upplýst um þau stuðningsúrræði sem beitt er. Barninu er veitt ráðgjöf ef það hefur aldur og þroska til að nýta sér hana, en einnig hefur listmeðferð gagnast þessum börnum vel. Ef aðstæður á heimilinu eru óviðunandi fyrir barnið er reynt að fjarlægja ofbeldismanninn eða fá samþykki foreldra fyrir því að börnin fari í vistun til ættingja í skammtímafóstur. Þá er einnig hægt að bjóða fjölskyldunni stuðning tilsjónarmanns, barninu persónulegan ráðgjafa eða sjá til þess að börnin fái stuðningsfjölskyldu. Áhersla er lögð á að bjóða úrræði á heimaslóðum nema ef börnunum stafar ógn af því að vera í

nágrenni við ofbeldismanninn. Börn geta líka fengið viðtal við félagsráðgjafa eða sálfræðing.

Helstu samstarfsaðilar félagsþjónustunnar í málum sem varða heimilisofbeldi eru lögreglan, en vikulega sendir hún skýrslur um það sem fjölskyldu- og fræðsluvið þarf að fá vitneskju um. Gott samstarf er við skóla, leikskóla og einstaka lækna og heilbrigðisstarfsmenn. Nú er unnið að tilraunaverkefni milli félagsþjónustunnar, heilbrigðisstofnunar Vestmannaeyja og Landakirkju um aukna samvinnu. Í þessum málaflokki hefur einnig verið samstarf við Stígamót og Kvennaathvarfið.

Þörf er á að auka þekkingu fagfólks, t.d. barnaverndarstarfsmanna og lögreglu, á þáttum er tengjast heimilisofbeldi. Fræðslan þyrfti að vera í formi námskeiða og fyrirlestra. Einnig er þörf á að auka umfjöllum um þessi mál innan skólakerfisins og í heilbrigðiskerfinu. Áhersla þarf meðal annars að snúa að því á hvern hátt hægt sé að nálgast þær konur sem beittar eru ofbeldi og fá þær til samstarfs, og á hvern hátt hægt sé að bjóða þeim aðstoð við að komast út úr vandanum, sérstaklega þegar þær eiga ekki börn. Ætíð er hugað að aðstæðum barna þegar mál er tengjast heimilisofbeldi berast og litið á það sem tilfinningalegt ofbeldi gegn þeim. Einnig þarf að útiloka þann möguleika að börnin séu beitt ofbeldi.

5. Niðurstöður

5.1 Börn oft forsenda fyrir beiðni um aðstoð eða tilkynningu

Á öllum þeim stöðum sem þátt tóku í rannsókninni koma upp mál sem tengjast ofbeldi gegn konum. Flest málin virðast þó tengjast því að börn séu á heimili og málin voru því oft unnin á grundvelli barnaverndarlaga. Oft koma þó upplýsingar um ofbeldi ekki í ljós fyrir en farið er að vinna að máli, annaðhvort í könnunarferli barnaverndarmálsins eða ef verið er að ræða praktíska aðstoð við konur. Þannig virtust börnin stundum þjóna því hlutverki að vera ákveðinn aðgangur að aðstoð og því nærtækt að velta fyrir sér hvert barnlausar konur fara til að leita sér hjálpar.

Tryggja þarf að konur með börn og konur án barna sem beittar hafa verið ofbeldi geti jöfnum höndum leitað aðstoðar hjá félagsþjónustu og barnavernd.

5.2 Skortur á skráningu

Á þeim stöðum sem skoðaðir voru skráir félagsþjónustan heimilisofbeldi ekki markvisst. Málin eru unnin út frá því erindi sem fólk kemur með, og eins og áður segir virðist það sjaldgæft að kona óski gagngert eftir aðstoð vegna ofbeldis. Þær upplýsingar sem unnt er að finna í dagálum er ekki unnt að kalla fram sjálfkrafa svo að yfirlit um málaflokkinn er ekki til staðar. Það sama á við um barnaverndina þó svo að skráning þar sé að nokkru leyti skipulegri. Þær breytingar sem Barnaverndarstofa hefur gert á skráningu tilkynninga hjá barnaverndarnefndum mun ekki geta gefið nákvæmar upplýsingar um fjölda barnaverndarmála sem tengjast heimilisofbeldi. Upplýsingar um breytingar á fjölda mála byggjast því eingöngu á tilfinningu.

Skiptar skoðanir voru á því hvort ætíð ætti að spyrja um ofbeldi þegar mál berast félagsþjónustu eða barnavernd. Bent var á að við könnum mála þurfi að gæta meðalhófsreglu en aðrir töldu að rétt væri að semja einhvers konar gátlista varðandi málaflokkinn. Bent hefur verið á að árangursríkasta leiðin til að komast að því hvort kona búi við ofbeldi og koma henni síðan til aðstoðar sé fólgin í kembileit (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Huga þarf að því hvort ekki sé rétt að taka upp kembileit, bæði innan félagsþjónustu og barnaverndar. Samtímis þarf að bæta skráningu í málaflokknum þannig að bæði verði hægt að fá upplýsingar um fjölda þeirra einstaklinga sem leita eftir aðstoð gagnert vegna ofbeldis og um þá sem segja frá ofbeldi á meðan verið er að vinna að máli þeirra hjá félagsþjónustu og barnavernd.

5.3 Viðkvæmir hópar

Bent hefur verið á að ákveðnir hópar kvenna eru í meiri áhættu en aðrir hvað varðar ofbeldi (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Hér er átt við gamlar konur, konur af erlendum uppruna og fatlaðar konur, auk kvenna sem eiga við áfengis- eða fíkniefnavanda að stríða. Í viðtölunum kom fram að það var helst í tilvikum þegar um var að ræða neyslu áfengis og fíkniefna að spurt var um ofbeldi, en þau mál tengdust nær undantekningalaust börnum og barnaverndarmálum.

Konur af erlendum uppruna leita í nokkrum mæli eftir aðstoð, en margar virðast þó veigra sér við því af hræðslu við að möguleg aðstoð geti haft áhrif á möguleika þeirra á að dvelja áfram í landinu. Fatlaðar konur og aldraðar leita mjög sjaldan eftir aðstoð vegna ofbeldis, en fyrir kemur að ættingjar eða opinberir aðilar eins og heimilishjálpar eða heimahjúkrun láti vita af grun um ofbeldi. Það er hins vegar erfitt fyrir félagsþjónustuna að hlutast til um mál á slíkum grundvelli þar sem lagaumhverfi félagsþjónustu gerir ekki ráð fyrir slíku.

Tryggja þarf að erlendar konur sem beittar hafa verið ofbeldi geti leitað aðstoðar án þess að eiga á hættu að geta ekki sótt um ríkisborgararétt. Jafnframt þarf að tryggja að fatlaðar konur og aldraðar geti leitað aðstoðar til félagsþjónustu og barnaverndar.

Starfsmenn sem rætt var við höfðu mjög litla reynslu af ofbeldismálum er tengdust öldruðum og vísuðu til þess að það væru frekar aðilar sem sinna þeim heima sem komast

að því hvort um ofbeldi sé að ræða eða ekki. Í þeim tilvikum sem mál af þessu tagi höfðu komið upp fannst starfsmönnum þau erfið og virtust óöruggir um það hvernig best væri að nálgast þau.

Það sama á við varðandi fatlaða. Greinilegt var að þau mál sem upp höfðu komið voru starfsmönnum erfið. Þeir höfðu efasemdir um hvort konurnar hefðu skilið það sem fram fór og veltu því fyrir sér hvort verið væri að brjóta á rétti þeirra. Þetta átti sérstaklega við þegar konurnar ákváðu að snúa aftur heim til eiginmanns/sambýlismanns, og á einum stað þótti ástæða til að skipa fötluðum konum sérstakan trúnaðarmann.

Ástæða virðist til að skoða nánar þá viðkvæmu hópa sem hér eru nefndir til að fá upplýsingar um umfang ofbeldis í þeirra garð og hvort þessar konur séu að fá þá aðstoð sem þeim ber.

5.4 Miklar væntingar til Kvennaathvarfsins

Kvennaathvarfið var af öllum talið einn mikilvægasta samstarfsaðilinn og á nær öllum stöðum var talað um að aðstoða konur við að komast í Kvennaathvarfið. Miklar væntingar virðast vera til starfsmanna þar og ósk kom fram um að starfsmenn Kvennaathvarfsins sinntu fræðslu til starfsmanna félagsþjónustu og barnaverndar. Fram kom á tveimur stöðum að samstarf væri einnig við Stígamót, en ekki kom fram að neitt samstarf væri við samtökin Aflið, systursamtök Stígamóta á Akureyri, sem býður upp á ýmiss konar stuðning við þolendur kynferðislegs ofbeldis og heimilisofbeldis (Aflið, e.d.). Á einum stað komu fram vangaveltur um það að ef til vill þyrfti að styrkja starf Kvennaathvarfsins og jafnvel koma á sterkara kerfi í líkingu við Neyðarmóttöku vegna nauðgana.

Meta þarf hvort styrkja eigi starfsemi Kvennaathvarfsins þannig að starfsmenn þar eigi möguleika á að sinna öflugra fræðslustarfi en verið hefur, m.a. með því að fara út á land. Einnig þarf að meta á hvern hátt slík fræðsla getur farið fram með fjarfundarbúnaði.

5.5 Ólíkar tegundir ofbeldis

Starfsmenn sem rætt var við voru almennt á þeirri skoðun að andlegt ofbeldi í garð kvenna hefði aukist og var það ítrekað nefnt, bæði í sambandi við íslenskar og erlendar konur. Þetta var einnig tengt við ákveðið markaleysi sem sumir telja að sé fyrir hendi í kynhegðun ungra stúlkna og þá misnotkun sem því tengist. Greinilegt var að starfsmönnum finnst erfitt að fást við mál er tengjast andlegu ofbeldi og töldu að enn erfiðara væri að nálgast þau en mál sem tengjast líkamlegu ofbeldi, þar sem oft sé um sjáanlega áverka að ræða.

Auka þarf fræðslu um andlegt ofbeldi og ólíkar birtingarmyndir þess.

5.6 Staða barna

Á öllum stöðunum er tekið sérstakt tillit til stöðu barna þegar mál sem tengjast heimilisofbeldi koma upp. Nokkuð mismunandi er hvort málin séu alltaf unnin sem barnaverndarmál eða ekki. Á einum stað var það nefnt að lítil hefð væri fyrir því innan félagsþjónustunnar að rætt væri við börn og því fengju þau ef til vill ekki alltaf þann stuðning sem þau þyrftu. Ýmsar rannsóknir hafa sýnt fram á þær alvarlegu afleiðingar sem það hefur fyrir börn að verða, bæði beint og óbeint, vitni að ofbeldi gegn móður. Jafnframt er vitað að börn hafa talsverða þekkingu á ofbeldi (Guðrún Kristinsdóttir, 2007; Ingólfur V. Gíslason, 2008). Einnig ber að hafa í huga að ákveðin hætta er á að börn sem búa við þessar aðstæður verði sjálf beitt ofbeldi.

Útbúa þarf verklagsreglur fyrir bæði félagsþjónustu og barnavernd um það hvernig unnið skuli markvisst með börn í þessum málaflokki.

5.7 Ofbeldi tengt áfengis- og fíkniefnaneyslu

Hjá allmörgum viðmælendum kom fram að ofbeldið sem þeir yrðu varir við væri oftar enn ekki tengt áfengisneyslu. Starfsmenn virðast oft og tíðum vera vakandi fyrir aukinni

hættu á ofbeldi hjá þessum hópi. Þá komu jafnframt fram hugmyndir um að álag og áhrif kreppunnar gætu leitt til aukins heimilisofbeldis.

Tryggja þarf að þeir starfsmenn sem koma að málum fjölskyldna sem tengjast áfengisneyslu þekki einkenni heimilisofbeldis og geti brugðist við þeim.

5.8 Þekking á málaflokknum og fræðsla

Starfsmenn töldu að aukin umræða á síðustu árum hefði skilað sér í aukinni þekkingu á málaflokknum, en þörf væri á aukinni fræðslu. Starfsmenn greindi hins vegar nokkuð á um það hvert beina skyldi fræðslunni. Sumir vildu leggja áherslu á starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar, en aðrir vildu fyrst og fremst beina henni til samstarfsaðila þannig að þeir gætu verið betur vakandi fyrir einkennum og afleiðingum ofbeldis. Eftir að þessi viðtöl voru tekin hefur félags- og tryggingamálaráðuneytið gefið út fræðslurit, *Ofbeldi í nánnum samböndum, orsakir, afleiðingar, úrræði* eftir Ingólf V. Gíslason, sem m.a. beinist að ákveðnum faghópum.

Tryggja þarf að haldnir séu reglulegir fræðslufundir og endurmenntunarnámskeið fyrir starfsmenn félagsmálaþjónustu, barnaverndar og helstu samstarfsaðila þeirra þar sem fjallað er um ofbeldi, birtingamyndir þess og á hvern hátt fagmenn geta helst stutt þær konur og börn sem fyrir ofbeldinu verða. Annars vegar að nýta það efni sem þegar er til og hins vegar að gera úttekt á því hvers konar fræðsluefni vanti.

Viðauki I

Hér má finna upplýsingar um þau sveitarfélög sem þátt tóku í rannsókninni.

Umdæmi sveitarfélaganna er misstórt eins og sjá má í eftirfarandi töflu.

Flatarmál sveitarfélaga

	Flatarmál (km ²)
0000 Reykjavíkurborg	273
2000 Reykjanesbær	145
4200 Ísafjarðarbær	2379
5508 Húnaþing vestra	2506
6000 Akureyrarkaupstaður	133
6100 Norðurþing	3729
7300 Fjarðabyggð	1164
8000 Vestmannaeyjabær	17
8508 Mýrdalshreppur	755

Heimild: Samband íslenskra sveitarfélaga. Sótt 20.02.2009 á www.samband.is

Félagsþjónustan í Norðurþingi, Ísafjarðarbæ og Húnaþingi vestra³ þjóna mjög stóru umdæmi sem þýðir m.a. að hluti íbúanna þarf að fara langan veg til að nálgast þjónustuna. Í Norðurþingi er félagsþjónustan með viðtalstíma á nokkrum stöðum og í Fjarðabyggð eru útibú frá félagsþjónustunni á nokkrum þéttbýlisstöðum.

³ Félagsþjónustan í Húnaþingi vestra þjónar einnig Strandasýslu.

Atvinnuvegir sveitarfélaganna gefa nokkurn þverskurð af atvinnuháttum á landinu öllu. Valdir voru staðir þar sem atvinnulífið einkennist af sjávarútvegi svo sem Ísafjörður og Vestmannaeyjar. Húnaþing vestra, Mýrdalshreppur og Norðurþing hafa sína þéttbýlisstaði sem eru umkringdir landbúnaðarsvæðum, en mikill uppgangur hefur verið að undanfögnu í Fjarðabyggð.

Flest sveitarfélögin sem skoðuð voru eru þéttbýlisstaðir. Aðeins Mýrdalshreppur og Húnaþing vestra eru þéttbýlissvæði og sveit, og í báðum sveitarfélögunum fer íbúum fækkandi. Íbúum hefur einnig farið fækkandi í Vestmannaeyjum og Ísafjarðarbæ en atvinnulífið þar einkennist af sjávarútvegi. Fjarðabyggð hefur fram til þessa verið mikið uppgangssvæði og talsverður fjöldi útlendinga búsettur þar, en Reykjavík, Reykjanesbær og Akureyri eru þjónustusvæði.

Þróun svæðanna má að hluta til sjá þegar bornar eru saman upplýsingar um tekjur og gjöld sveitarfélaganna árin 2002 og 2007.

Tekjur og gjöld sveitarfélaga 2002 og 2007

	2002		2007	
	Tekjur samtsals	Gjöld samtsals	Tekjur samtsals	Gjöld samtsals
Landið allt	112.497.251	116.453.909	203.496.572	174.231.353
Reykjavík	48.602.066	51.877.951	87.243.152	71.990.685
Reykjanesbær	3.354.814	4.079.431	6.170.705	6.300.952
Ísafjarðarbær	1.997.740	2.020.015	2.606.120	2.385.134
Húnaþing vestra	539.980	612.918	834.539	730.131
Akureyrarkaupstaður	7.762.008	8.006.326	13.165.204	12.405.077
Norðurþing	1.454.412	1.310.841	2.371.378	2.196.082
Fjarðarbyggð	1.869.898	1.958.159	4.042.824	3.269.415

Vestmannaeyjarbær	1.885.926	2.077.868	2.919.464	2.820.331
Mýrdalshreppur	200.619	196.059	298.253	252.470

Heimild: Samband íslenskra sveitarfélaga. Sótt 20.02.2009 á www.samband.is

Í þessum tölum eru hins vegar engar upplýsingar um það hve stór hluti útgjalda fer til félags- og barnaverndarmála. Þá verður einnig að hafa í huga að mikil breyting kann að verða á þessum tölum í næstu framtíð vegna efnahagsástandsins.

Í rannsókninni var lögð sérstök áhersla á að skoða aðstæður aldraðra kvenna, fatlaðra og erlendra.

Mannfjöldi 1. desember 2008 eftir sveitarfélögum

	Mannfjöldi	Karlar	Konur	Konur 18- 66 ára	Konur 18- 80 ára	Konur 67 ára +
Alls	319.756	162.538	157.218	100.060	112.439	17.861
Reykjavík	119.848	59.998	59.850	38.959	43.656	7.350
Reykjanesbær	14.208	7.342	6.866	4.394	4.858	607
Ísafjarðarbær	3.968	2.007	1.961	1.185	1.377	255
Húnaþing vestra	1.142	557	585	351	404	82
Akureyri	17.522	8.674	8.848	5.453	6.195	1.080
Norðurþing	2.998	1.515	1.483	892	1.043	206
Fjarðabyggð	4.736	2.608	2.128	1.329	1.478	231
Vestmannaeyjar	4.090	2.147	1.943	1.240	1.407	222
Mýrdalshreppur	487	262	225	139	166	41

Heimild: Hagstofa Íslands. Sótt 22.12 2008 á www.hagstofa.is

Alls eru 157.218 konur á landinu, ríflega 100.000 eru á aldrinum 18–66 ára og tæplega 18.000 eru 67 ára og eldri. Um 11% kvenna á Íslandi eru 67 ára og eldri.

Þegar þau sveitarfélög sem hér um ræðir eru skoðuð í samanburði við landið í heild vekur athygli hve hlutfall aldraðra kvenna í einstökum sveitarfélögum er hátt. Um 18% kvenna í Mýrdalshreppi voru 67 ára eða eldri 1. desember 2008, um 14% í Húnaþingi vestra og Norðurþingi.

Um 5% kvenna á landinu eru með erlent ríkisfang. Þegar hlutfall kvenna með erlent ríkisfang er greint eftir sveitarfélögum sést að hlutfallslega fleiri eru með erlent ríkisfang í Fjarðabyggð (11%), Reykjavík (6,5%), Ísafjarðarbær (7,5%) og Reykjanesbæ (5,9%) en landsmeðaltal sýnir.

Fjöldi kvenna eftir sveitarfélagi, aldri og ríkisfangi árið 2008

	Alls	18-66 ára	67 ára og eldri	Hlutfall aldraðra	Erlent ríkisfang*	Hlutfall m/erl r.
Allt landið	157.218	100.060	17.861	11,36	8477	5,4
Reykjavík	59.850	38.959	7.350	12,28	3886	6,5
Reykjanesbær	6.866	4.394	607	8,84	403	5,9
Ísafjarðarbær	1.961	1.185	255	13,00	148	7,5
Húnaþing vestra	585	351	82	14,02	26	4,4
Akureyri	8.848	5.453	1.080	12,21	204	2,3
Norðurþing	1.483	892	206	13,89	87	5,9
Fjarðabyggð	2.128	1.329	231	10,86	232	10,9
Vestmannaeyjar	1.943	1.240	222	11,43	38	2,0
Mýrdalshreppur	225	139	41	18,22	13	5,8

Heimild: Hagstofa Íslands. Sótt 22.12 2008 á www.hagstofa.is

Viðauki II

Viðtalsvísir

Ég kem frá Rannsóknasetri í barna- og fjölskylduvernd sem vinnur fyrir félags- og tryggingamálaráðuneytið að rannsókn hjá félagsþjónustu sveitarfélaga og barnavernd á ofbeldi karla gegn konum í nánnum samböndum. Rannsóknin beinist að því að afla þekkingar á þjónustu við konur sem beittar hafa verið ofbeldi með aðgangi að upplýsingum hjá níu sveitarfélögum.

Rannsóknin hefur verið tilkynnt til Persónuverndar og samþykki þinnar stofnunar liggur fyrir um þátttöku í rannsókninni (athuga að það getur verið viðmælandi sem samþykkti). Niðurstöður verða birtar í skýrslu þar sem nafn þitt og vinnustaðarins mun koma fram. Áður en endanlega verður gengið frá skýrslunni mun þér gefast tækifæri til að lesa yfir og koma með athugasemdir. Má ég halda áfram að spyrja þig? – Gefur þú mér einnig leyfi til að taka viðtalið upp?

Fyrst verður eingöngu spurt um félagsþjónustuna og síðan um barnavernd. (Þetta á eingöngu við þegar viðmælandi svarar fyrir báða þættina).

Félagsþjónusta

1. Hvernig berast mál er varða ofbeldi gegn konum til félagsþjónustunnar/þjónustu-miðstöðvar?
 - Kona óskar eftir aðstoð vegna ofbeldis.
 - Óskað er eftir aðstoð vegna annars en ofbeldið kemur þá í ljós.
 - Annar aðili vísar máli til félagsþjónustunnar.
 2. Er ástæða til að ætla að oftast sé leitað til félagsþjónustu en var fyrir fimm árum þar sem ofbeldi gegn konum í nánnum samböndum er ein af ástæðum þess að leitað er eftir þjónustu? Hvaða skýringar eru á fjölgun – fækkun – óbreyttum fjölda?
 3. Þegar mál berast félagsþjónustu, er þá spurt sérstaklega um ofbeldi gegn konum?
En gagnvart ákveðnum hópum svo sem öldruðum, erlendum konum og fötluðum konum?
Hvernig eru upplýsingar um ofbeldi skráðar? Eru upplýsingar um ofbeldi gegn konum birtar í ársskýrslu eða aðgengilegar á annan hátt? Hefur skráning mála breyst á síðastliðnum 5 árum?
 4. Hafa orðið breytingar á tegundum ofbeldis gegn konum í nánnum samböndum á síðasta áratug eða svo? (Kanna sérstaklega með erlendar, gamlar og fatlaðar konur).
 5. Hvaða þjónusta eða úrræði er í boði hjá félagsþjónustunni fyrir þá sem þangað leita vegna ofbeldis gegn konum í nánnum samböndum? Og vegna ofbeldis nákominna gagnvart öldruðum konum? Dæmi: Fjárhagsaðstoð, húsnæðisaðstoð, ráðgjöf, sálfræðiþjónusta, annað?
- Hvernig er ferlið? Hversu er lengi verið að finna úrlausnir?
6. Er þjónustan nægjanleg að mati svaranda?

Ef ekki ...

- a. Er hægt að bæta hana á einhvern hátt?
- b. Hvað skortir varðandi aðstoð, þjónustu og úrræði?

7. Hverjir eru helstu samstarfsaðilar félagsþjónustunnar vegna ofbeldis gegn konum í nánnum samböndum?

Hvernig er samstarfinu háttað?

8. Er þörf á að auka þekkingu fagfólks og efla símenntun á sviði ofbeldis gegn konum í nánnum samböndum?

Ef svo er ...

Hvaða þætti fræðslunnar ætti sérstaklega að leggja áherslu á?

9. Ef upplýsingar berast um ofbeldi gegn konum er þá hugað sérstaklega að stöðu barna á heimilinu og þá hvernig?
10. Eitthvað sérstakt sem fagaðili hefur tekið eftir eða vill benda á varðandi aðstoð, þjónustu og úrræði fyrir konur á nánnum samböndum sem verða fyrir ofbeldi.

SÍÐASTA SPURNING Í FÉLAGSÞJÓNUSTUHLUTANUM

Spyrja í lok viðtals: Ef einhverjar spurningar vakna hjá mér við úrvinnslu viðtalsins má ég þá hafa samband við þig.

Barnavernd

- 1) Berast mál til barnaverndar þar sem ástæða er til að ætla að um ofbeldi gegn móður sé að ræða?

Hvernig berast þessi mál til barnaverndar?

- 2) Er ástæða til að ætla að oftast sé haft samband við barnavernd en var fyrir fimm árum þar sem ofbeldi gegn konum í nánnum samböndum er ein af ástæðum afskipta barnaverndar?

Hvaða skýringar eru á fjölgun – fækkun – óbreyttum fjölda?

- 3) Er spurt sérstaklega um ofbeldi gegn móður við könnun barnaverndarmála?

Er spurt sérstaklega um ofbeldi gegn móður hjá sérstökum hópum svo sem fólki af erlendum uppruna, líkamlega eða andlega fötluðu eða fólki sem á við áfengis- og fíkniefnavanda að stríða?

Hvernig eru upplýsingar um ofbeldi skráðar?

Eru upplýsingar um ofbeldi gegn konum birtar í ársskýrslu eða aðgengilegar á annan hátt?

Hefur skráning mála breyst á síðastliðnum 5 árum?

- 4) Hafa orðið breytingar á tegundum ofbeldis gegn konum í nánnum samböndum á síðasta áratug eða svo?

5) Hvernig bregst barnaverndin við þegar ofbeldi gegn konum í nánnum samböndum kemur í ljós í barnaverndarmálum? Dæmi: Gerir sjálf ráðstafanir? Vísar á aðra? Hverja?

- a. Hvernig er ferlið? Hvað er lengi verið að finna úrlausnir?
- b. Hvernig er börnum sem verða vitni að ofbeldinu sinnt?

6) Eru þetta nægjanleg viðbrögð að mati svaranda?

Ef ekki ...

- a. Er hægt að bæta þau á einhvern hátt og þá hvernig?
- b. Hvað skortir varðandi aðstoð, þjónustu og úrræði?

7) Er hægt að efla barnavernd svo hún verði betur í stakk búin til að takast á við aðstæður og líðan barna sem búa við ofbeldi gegn mæðrum sínum?

- 8) Hverjir eru helstu samstarfsaðilar barnaverndar vegna ofbeldis gegn konum í nánnum samböndum?

Hvernig er samstarfinu háttað?

- 9) Er þörf á að auka þekkingu og efla sýmenntun fagfólks um þau áhrif sem ofbeldi gegn móður hefur á líðan og þroska barna?

Ef svo er ...

Hvaða þætti fræðslunnar ætti sérstaklega að leggja áherslu á?

- 10) Eitthvað sérstakt sem fagaðili hefur tekið eftir eða vill benda á varðandi aðstoð, þjónustu og úrræði við konur í nánnum samböndum sem verða fyrir ofbeldi.

Ef einhverjar spurningar vakna hjá mér við úrvinnslu viðtalsins má ég þá hafa samband við þig.

Heimildir

Aflið. (e.d.). *Hvað er Aflið*. Sótt 30. mars 2009 á <http://aflidak.is/>.

Akureyri. (e.d.). *Félagsleg aðstoð*. Sótt 28. mars 2009 á <http://www.akureyri.is/thjonusta/Felagslegadstod/>.

Fjarðabyggð. (e.d.). *Félagsleg þjónusta*. Sótt 4. apríl 2009 á <http://www.fjardabyggd.is/Thjonusta/Felagslegthjonusta/>.

Guðrún Kristinsdóttir. (ritstjóri) (2007). *Það er ljótt að meiða þekking og skilningur barna á ofbeldi á heimilum: Helstu niðurstöður könnunar*. Reykjavík: Kennaraháskóli Íslands.

Hagstofa Íslands. (e.d.a) *Sveitarfélög*. Sótt 20. febrúar 2009 á <http://www.hagstofa.is/?PageID=624&src=/temp/Dialog/varval.asp?ma=MAN02000%26ti=Mannfj%F6ldi+eftir+sveitarf%E9lagi%2C+kyni+og+aldri+1%2E+desember+1997%2D2008+%26path=../Database/mannfjoldi/sveitarfelog/%26lang=3%26units=Fj%F6ldi>.

Hagstofa Íslands. (e.d.b). *Ríkisfang, fæðingarland og uppruni íbúa*. Sótt 22. desember 2008 á <http://www.hagstofa.is/?PageID=626&src=/temp/Dialog/varval.asp?ma=MAN12104%26ti=Mannfj%F6ldi+eftir+f%E6%F0ingarlandi%2C+kyni+og+aldri+1%2E+desember+2006%2D2008+%26path=../Database/mannfjoldi/Faedingarland/%26lang=3%26units=Fj%F6ldi>

Húnaþing vestra. (e.d.). *Félagsmálastjóri*. Sótt 28. mars 2009 á <http://www.hunathing.is/Starfsemi/F%C3%A9lags%C3%BEj%C3%B3nusta/F%C3%A9lagsm%C3%A1lastj%C3%B3ri/tabid/1298/Default.aspx>.

Ingólfur V. Gíslason. (2008). *Ofbeldi í nánum samböndum: Orsakir, afleiðingar, úrræði*. Reykjavík: Félags- og tryggingamálaráðuneytið.

Ísafjörður. (e.d.). *Félagshjónusta í Ísafjarðarbæ*. Sótt 28. mars 2009 á <http://www.isafjordur.is/thjonusta/felagsleg%5Fradgjof%5F%2D%5Ffjarhagsadstod/>.

Jóhanna Rósa Arnardóttir, Guðrún Kristinsdóttir og Heiða Björk Vigfúsdóttir. (2009). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum*. Sótt 15. apríl 2009 á http://www.felagsmalaraduneyti.is/media/09FrettatengtFEL09/Samantekt_um_rannsokn_a_ofbeldi_gegn_konum.pdf.

- Norðurþing. (e.d.). *Félagshjónusta*. Sótt 4. apríl 2009 á <http://felagsthjonusta.nordurthing.is/?mod=sidur&mod2=view&id=2>.
- Rangárþing eystra e.d. *Félagshjónusta*. Sótt 4. apríl 2009 á <http://www.hvolsvollur.is/thjonusta/felagsthjonusta>.
- Reykjanesbær. (e.d.). *Fjölskyldu- og félagshjónusta: Ársskýrsla 2006*. Sótt 28. mars 2009 á <http://www.reykjanesbaer.is/upload/files/%C3%81rsk%C3%BDrsla%20FFR%202007.pdf>.
- Reykjavíkurborg. (e.d.). *Um Velferðarsvið Reykjavíkurborgar*. Sótt 28. mars 2009 á http://www.rvk.is/desktopdefault.aspx/tabid-307/18_read-2891/.
- Samband íslenskra sveitarfélaga. (e.d.). *Fjármál sveitarfélaga*. Sótt 20. febrúar 2009 á <http://www.samband.is/fjarmal-sveitarfelaga/>.
- Vestmannaeyjar e.d. *Fjölskyldu- og fræðslusvið*. Sótt 4. apríl 2009 á <http://www.vestmannaeyjar.is/?p=100&id=2168&u=2168>